

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА

Факультет психології
Кафедра психології розвитку

Особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом
Кваліфікаційна робота
освітнього рівня «Магістр»

Студентки 2 курсу 1 групи
спеціальності «Психологія»
ОПП «Психологія дитинства
та сім'ї з основами психотерапії»

Коваленко Лариси Юріївни

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри

психології розвитку

Пашенко Світлана Юріївна

Допустити до захисту на ЕК

кафедра психології розвитку

Протокол № _____ від _____

завідувач кафедри:

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	
ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ У ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ	
1.1. Поняття задоволеності шлюбом та теоретичні підходи до його вивчення...	5
1.2. Вимушена міграція як чинник впливу на задоволеність шлюбом у подружніх парах.....	14
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО	
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА	
ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ	
2.1. Завдання, гіпотези та методичний інструментарій дослідження.....	32
2.2. Характеристика досліджуваної вибірки.....	42
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3	
РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ	
ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ	
3.1. Аналіз особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.....	47
3.2. Психологічні рекомендації для подружніх пар у ситуації вимушеної міграції.....	55
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мільйони людей в Україні покинули свої домівки через війну. Частина з них переїхали в межах країни, а частина — виїхали за кордон. Деякі люди переїжджали на певний час і вже повернулися до місць свого постійного проживання, а для деяких питання виїзду може постати згодом. Раптове переміщення великої кількості населення внаслідок війни створює нові виклики та збільшує вже наявні — як для приймаючих громад, так і для громад, з яких відбувається відтік людей. Процеси переміщення та їхні наслідки мають бути оцінені та враховані при розробці національних і місцевих політик. [21]

Протягом останніх п'яти років у світі спостерігається стабільно високий рівень вимушеного переміщення при зростанні частки вимушеного переміщення через конфлікти. У доповіді Агентства ООН з питань біженців «Глобальні тренди. Вимушені переміщення у 2017 році» зазначається, що станом на кінець 2017 року кількість людей, переміщених всередині власної країни (внутрішньо переміщених осіб, ВПО) внаслідок збройних конфліктів, насильства або порушення прав людини, оцінювалось у 40 млн. осіб. Ситуація в Україні сприяє зростанню цього показника. Зараз в Україні налічується найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб у Європі з часів завершення Другої світової війни. За офіційними даними, статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО) отримали близько 1,5 млн. українців, станом на 2017 рік Україна займає десяте місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб.

Вимушена міграція суттєво впливає на географію, структуру і динаміку населення країн і регіонів, на рівень розвитку продуктивних сил у регіонах, на стан ринку праці, на соціально-економічні характеристики рівня життя різних категорій населення. Активізація міграційних процесів та актуалізація проблеми внутрішніх вимушених переселенців спонукають світове товариство, в тому числі Україну, до посилення уваги до розв'язання гуманітарних проблем, викликаних масштабними внутрішніми переміщеннями. [44]

Повномасштабна війна розділила тисячі українських сімей. У березні кількість родин по всій країні, які розлучитися з рідними, сягнула 44%. Це люди, які були змушені покинути місто або навіть країну через війну.

Водночас є й ті, хто свідомо розриває стосунки чи шлюб. Причин рівно стільки ж, скільки і пар, що розходяться. Події сьогодення стають каталізатором у стосунках: проблеми, на які раніше жінка або чоловік закривали очі, загострюються і призводять до розлучень. [15]

Через військовий стан у країні у людей різко змінилося їх буденне життя, вони втрачають майно, роботу, стабільність. Більшості довелося змінити своє минуле постійне місце проживання. Наразі у людей підвищений емоційний, нервовий стан, який може і впливати на подружні стосунки. Всю ту напругу, яка накопичилася в душі, хочеться на когось вилити. Вони починають звинувачувати партнера в тому, що він не так розуміє, не так відповідає, не так поводить. [21]

Новизна дослідження полягає у тому, що у 2022 році в Україні та за її межами значно зросла кількість людей, які були змушені мігрувати. Зміна місця проживання, особливо якщо це рішення було прийнято зненацька, це великий стрес для людської психіки, що дає рідкісний шанс дослідити особливості психології вимушеної міграції та як вона може вплинути на взаємовідносини у подружній парі.

Практичне значення та теоретична цінність. Отримані результати у ході проведення емпіричного дослідження можуть стати у нагоді майбутнім дослідникам психології міграції та теми взаємовідносин подружжя і їх задоволеністю шлюбом. Також отримані дані можуть знадобитися спеціалістам, які працюють з запитами та конфліктами подружніх пар, і можуть стикнутися з подібними проблемами у своїй практиці.

Об'єкт дослідження: задоволеність шлюбом

Предмет дослідження: особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.

Мета дослідження: виявити специфіку і особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.

Відповідно до мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми.
2. Провести емпіричне дослідження для виявлення особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.
3. Розробити психологічні рекомендації для подружніх пар у ситуації вимушеної міграції.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, систематизація та узагальнення психологічних даних з проблеми дослідження;

Емпіричні: методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А. Н. Волкової; експрес-опитувальник задоволеності шлюбом В. В. Століна, Т. Л. Романової і Г. П. Бутенко; діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі; також була надана авторська анкета.

Також було використано методи математично-статистичної обробки даних у програмах “SPSS 16.0” та “Excel 2013”, а саме: описові статистики, t-критерій для порівняння середніх, а для змінних, до яких він не міг бути застосований, було використано непараметричний критерій Манна-Уїтні.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, (додатку та списку використаної літератури (58 найменування, з них 38 – іноземними мовами). Повний обсяг магістерської роботи становить 80 сторінок, 4 таблиць, основний зміст роботи викладений на 60 сторінках друкованого тексту. Робота містить 4 додатки обсягом 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ ТА ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1 Поняття задоволеності шлюбом та теоретичні підходи до його вивчення

Перш ніж перейти до розгляду підходів до поняття «задоволеність шлюбом», необхідно проаналізувати наявні теоретичні підходи до поняття самого шлюбу, його форм та типів.

Найчастіше, як і у повсякденному уявленні, і у спеціальних дослідженнях поняття «шлюб» нерідко ототожнюється з поняттям «сім'я». Необхідно визнати, що незважаючи на те, що дані поняття мають спільне, водночас вони не є синонімами. Укладення шлюбу найчастіше стає тією вихідною точкою для виникнення та розвитку сім'ї. У той же час наявність укладеного шлюбу не обов'язково означає, що його учасники – єдина сім'я. Також можлива наявність сімейних відносин без первинного виникнення шлюбних.

Шлюб - це соціальна форма відносин між чоловіком і жінкою, що історично змінюється, за допомогою якої з боку суспільства відбувається санкціонування і впорядкування їх подружніх і батьківських прав і обов'язків. Встановлювальними та регулюючими факторами даних відносин спочатку виступали моральні норми, які надалі доповнилися релігійними нормами та згодом – правовими установками.

Існують різні підходи до визначення шлюбу: звичайний, соціологічний, релігійний, юридичний. У рамках цього дослідження інтерес становлять соціологічний та юридичний підходи.

У соціологічному підході інститут шлюбу є сукупністю соціальних норм, що санкціонують взаємини між чоловіком і жінкою, а також систему взаємних обов'язків і прав, суттєвих для функціонування інституту сім'ї та життєдіяльності сімейної групи в цілому. При цьому соціальні норми поділяються на юридичні (тобто встановлювані обов'язки та права носять

юридичний характер та регламентуються законодавство), релігійні, які встановлюються мораллю, звичаями та традиціями.

При юридичному підході шлюб характеризується насамперед як офіційний юридичний факт, що породжує взаємні права та обов'язки подружжя.

Наслідком відмінності даних підходів є те що, що завжди ситуація шлюбних відносин збігається у юридичному і соціологічному плані. Так шлюб як соціальний факт може мати місце і в той же час не бути офіційно зареєстрованим, і в свою чергу наявність офіційних зареєстрованих шлюбних відносин автоматично не означає наявність таких і в соціальному плані. У той самий час, можна сформулювати загальні ознаки шлюбу як юридичного, і юридичного підходів: союз чоловіки й жінки, моногамність і одношлюбність, вільний і добровільний характер вступу у ці відносини.

У цілому нині з істотних показників у соціальному і юридичному розрізі можна назвати кілька варіацій шлюбних відносин:

1. **Офіційний шлюб.** Являє собою союз між особами, які досягли встановленого законом шлюбного віку та зареєстрований у спеціальних державних органах. Підтвердженням цієї реєстрації виступає спеціальний виданий документ. Тільки цей шлюб породжує права та обов'язки подружжя, створює правові наслідки, які регулюються державою.
2. **Співжиття.** Добровільні відносини, що мають шлюбний характер, але при цьому не оформлені законодавчо (тобто не зареєстровані в органах влади). У повсякденному уявленні часто помилково називається «цивільним шлюбом». Відносини співжиття не визнаються і не регулюються державою, що не заважає їм набути все більшого поширення.
3. **Гостьовий шлюб.** Є нестандартною формою шлюбу, яка не заборонена законодавством. Являє собою поєднання з одного боку зареєстрованих шлюбних відносин і водночас відсутність спільного проживання, ведення спільного господарства та загального побуту. У правовому плані зареєстрований шлюб не передбачає обов'язкового спільного проживання

та ведення спільного господарства. У той самий час подібна ситуація створює перешкоди для соціальних шлюбних відносин, так як їх учасники можуть дотримуватися взаємної вірності та здійснювати взаємодопомогу.

4. Фіктивний шлюб. Шлюбні стосунки, оформлені та зареєстровані офіційно, але не мають на меті створення сім'ї, характеризуються як фіктивний шлюбний союз. Відмінними ознаками подібних відносин є не лише відсутність спільного проживання та ведення спільного господарства (що також характерно і для гостьового шлюбу), але відсутність у принципі наміру жити однією сім'єю, а також наявність прихованих цілей, на досягнення яких і була спрямована офіційна реєстрація. Фіктивні шлюбні спілки визнаються недійсними, але лише у разі виявлення ознак їхньої фіктивності та винесення відповідного судового рішення.

У досліджуванні аспектів і проблем шлюбних відносин однієї з центральних проблем постає як питання якості шлюбу в цілому, так і особливості окремих показників його успішності [1, 2].

У рамках нашого дослідження нас цікавить суб'єктивна оцінка якості шлюбу, причому, необхідно розмежувати подібні поняття: «задоволеність шлюбом», «стабільність шлюбу», «соціальнопсихологічний клімат» і «сумісність подружжя».

Під сумісністю подружжя мається на увазі статичне явище, що характеризує ступінь відповідності подружжя один одному. Це комплекс наступних характеристик: суб'єктивна задоволеність партнером (психологічна ознака) та емоційно-енергетичні витрати індивіда, учасника спілкування (фізіологічна ознака) [3, 4]. Також сумісність можна розглядати у різних аспектах: духовному (інтереси, погляди), в особистісному (темперамент, характер), сімейно-побутовому (рольові очікування), фізіологічному (тілесність, сексуальність).

Соціально-психологічний клімат є характеристикою, що відображає загальний тон, атмосфера в сім'ї та стиль відносин. Тобто це суб'єктивна оцінка, а загальний стан, психологічна атмосфера – об'єктивна картина шлюбу.

На сьогоднішній день у психології сім'ї та шлюбних відносин виділяють різні характеристики, що дозволяють диференціювати щасливі та нещасливі, вдалі та невдалі шлюби. Американські дослідники Р.А. Левіс та Дж.Б. Спанієр систематизували ці характеристики моделі якості шлюбу. До поняття якості шлюбу вони включали зокрема такі параметри як стабільність, стійкість і задоволеність шлюбом [5].

Дані поняття завжди розмежовуються, так як є пов'язаними характеристиками. Крім того, згідно з одним із підходів, стабільність шлюбу та задоволеність шлюбом виступають як рівні відносин подружжя [6]. Стабільність (стійкість) і задоволеність шлюбом не взаємовиключні поняття – вони мають багато спільного, але однозначної тотожності вони мають.

Стабільність шлюбу є більш формальним і зовні спостережуваним явищем, ніж задоволеність шлюбом. Так шлюби з високою стабільністю не завжди характеризуються високим рівнем задоволеності шлюбом [7, 8]. Більше того, деякі дослідники розмежовують поняття «стійкість шлюбу» та «стабільність шлюбу».

Так, В.А. Сисенко розглядає стійкість шлюбу як «стійкість системи взаємодії між подружжям, ефективність та результативність їхньої спільної діяльності, спрямованої на досягнення як взаємних, так індивідуальних цілей подружжя» [1].

Поняття «задоволеність шлюбом» вивчалось такими авторами як Ю.Є. Альошина, В.В. Бойко, Т.О. Гурко, В.М. Кишинець, В.А. Сисенко, Е. Філсінгер, А.В. Шавлів. У працях Т.В. Андрєєвої, Т.В. Галкіної, С.І. Голоду, Р.А. Левіса, Дж.Б. Спанієра, А.Ю. Тавіта, Д.В. Ольшанського розглядалися чинники, що впливають на задоволеність шлюбом подружжя. Дж. Медлінгом та М. Маккері, В.В. Матіною, І.М. Обозовим, О.М. Обозової (Волкової), Н.Ф. Федотової, А.П.

Ощепковою вивчалася проблема зв'язку задоволеності шлюбом з установками та ціннісними орієнтаціями подружжя у сфері сімейних ролей.

Так Ю.Є. Альошина розглядає поняття задоволеність шлюбом як характеристику «суб'єктивної оцінки будь-ким з подружжя характеру їхніх відносин» [1]. На думку В.А. Сисенко задоволеність сімейним життям є широке визначення і включає ступінь задоволення різних потреб особистості. Тобто для кожного з подружжя у шлюбі необхідно досягти мінімально необхідний ступінь задоволення потреб або з'являється дискомфорт, закріплюються та формуються негативні емоції та почуття [9].

А.В. Шавлов трактує подружню задоволеність шлюбом як суб'єктивне сприйняття молодим подружжям продуктивності функціонування сім'ї у задоволенні їх особистих потреб через призму соціокультурних норм [10]. Е. Філсінгер відносить поняття задоволеність шлюбом до щастя, що доставляє подружжю їх взаємини, і до прагнення зберегти шлюб. У свою чергу, на думку С.І. Голод – задоволеність шлюбом, формується як результат адекватного здійснення уявлення (чи образу) про сім'ю, сформованого у розумінні людини під впливом зустрічей із різними подіями, які й становлять її досвід у цій галузі діяльності [6].

Істотно розширює це поняття В.В. Бойко. Стійкість шлюбу, на його думку, має об'єктивну та суб'єктивну сторони. Суб'єктивний аспект характеристики шлюбу включає у собі задоволеність подружніми відносинами, і навіть встановлення подружжя збереження сім'ї [1, 10].

У дослідженнях деяких авторів центральне місце посідає не поняття «задоволеність шлюбом», а – «незадоволеність шлюбом». Так, на думку Е.Г. Ейдемільера і В. Юстіцкіса можна виділити два види незадоволеності шлюбними відносинами: усвідомлена і погано усвідомлювана незадоволеність. Якщо має місце усвідомлена незадоволеність, то людина відкрито заявляє про своє бажання щось змінити в подружніх відносинах, переживання почуття непотрібності, образи, несправедливості. Якщо ж незадоволеність шлюбом недостатньо усвідомлена і існує у формі незадоволеності, що «тліє», то її прояв

реалізується у формі переживання страхів, тривоги, невпевненості, почуття фрустрації [4].

Основним фактором, що скріплює подружній союз, на думку авторів, є емоційні узи - любов, прихильність. Відповідно до цього вони припустили, що суб'єктивна задоволеність-незадоволеність шлюбом за своєю природою швидше є узагальненою емоцією, генералізованим переживанням, ніж наслідком раціональної оцінки успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами [11]. Емоційне переживання почуття задоволеності шлюбом проявляється у різноманітних ситуативних контекстах, різних оцінних думках, зіставленнях та порівняннях [12, 13].

Говорячи про параметри, що позитивно впливають на якість шлюбу та щастя в ньому, можна відзначити, те, що здебільшого вони носять психологічний характер і характеризують ступінь подібності та згоди в міжособистісних відносинах партнерів за різними параметрами.

Серед чинників, які впливають ступінь задоволеності у шлюбі, дослідники відзначають такі:

- стаж сімейного життя. Протягом перших двох десятиліть життя сім'ї задоволеність шлюбом поступово знижується, досягаючи мінімального значення в сім'ях зі стажем шлюбу від 12 до 18 років, потім різко зростає (Ю.Є. Альошина) [1];
- задоволеність роботою (Н.Г. Юркевич, Г. Навайтис) [14]. 44% жінок, які оцінюють свій шлюб як щасливий, вважають, що робота їх цілком влаштовує, і лише 14% – що їхня «робота не влаштовує зовсім» або «швидше не влаштовує, ніж влаштовує»;
- поділ домашньої праці. В одному з досліджень виявили, що у випадках, коли домашні обов'язки виконує жінка, лише 59% сімей оцінюються щасливими та задовільними. У випадках, коли чоловік допомагає дружині, цей показник зростає до 88%, а коли подружжя несуть однакове навантаження та відповідальність – 94%;

- мотиви одруження. У щасливих шлюбах мотивом у 75% жінок є кохання, у 14% жінок – симпатія. Також одним із мотивів є прагнення позбутися самотності. На думку Є.С. Романової основним мотивами одруження є задоволення потреби у емоційній прихильності, індивідуального статевого кохання, потреби у продовженні роду, організації побуту та дозвілля, моральної та емоційної підтримки [15];
- термін дошлюбного догляду. Г. Навайтіс вказує на проблемні шлюбні союзи, які сформувалися як за короткочасного знайомства, так і за тривалого (близько 5 років);
- міра сексуальної задоволеності подружжя. Голод С.І. вказує, що серед подружжя, яке відзначає байдужість чи незадоволеність сексуальними відносинами, лише 8,2% максимально задоволені шлюбом [6];
- задоволення емоційно-психологічних потреб, які в свою чергу, виконують найважливіші функції, що забезпечують стійкість психічного життя людини, дають їй необхідні умови для гармонійного розвитку всього психічного життя, також підвищують загальну психічну стійкість по відношенню до життєвих труднощів;
- кількість дітей у сім'ї. Чим більше дітей, тим вищий рівень добробуту та задоволеності шлюбом;
- подібність чи відмінності щодо очікувань від шлюбу та способу врегулювання конфліктів;
- задоволення потреб у сімейно-шлюбних відносинах, таких як потреба у спілкуванні, відкритості, домашній підтримці та інших.

Підсумовуючи, можна дійти невтїшного висновку, що сукупність тих чи інших незадоволених чи мінімально задоволених потреб особистості безпосередньо впливає на ступінь задоволеності людини життям взагалі і сімейним життям зокрема. Також на якість шлюбу впливають фактори, не

пов'язані з потребами людини та психологічними особливостями, такі як стаж сімейного життя, термін дошлюбного догляду, поділ домашніх обов'язків, наявність дітей у сім'ї та їх вік та багато іншого [6].

Отже, задоволеність шлюбом виступає інтегративним показником, що відображає внутрішнє, суб'єктивне ставлення та оцінку свого шлюбу подружжям. Переживання почуття незадоволеності чи задоволеності шлюбом реалізується через ставлення до складових сімейного життя, виробляє оцінки певних сфер життя, підводячи їх до «спільного знаменника»: людина, яка не задоволена шлюбом, навіть безперечно успішні аспекти подружнього життя може сприймати негативно. І навпаки, в цілому задоволена шлюбом людина здатна і в недоліках побачити переваги.

Таким чином, за результатами теоретичного дослідження понять «самовідношення» та «задоволеність шлюбом» було зроблено висновки про те, що становлення самовідносини як самостійної категорії у психології відбувалося у руслі двох концептуальних напрямків – психології глобальної самооцінки та психології самосвідомості особистості відповідно.

Найбільш пропрацьованим є концептуальний підхід С.Р. Пантілеєва, відповідно до якого самовідношення розглядається як ієрархічно-динамічна емоційно-оцінна система. Даний підхід пропонує раціональний опис багатогранності відносин та почуттів суб'єкта до власної особистості. Становлення самовідносини зумовлено суб'єктивним сприйняттям зворотного зв'язку, що містить судження та оцінки батьків, близького соціального оточення, значимих інших людей. Застосування принципу динамічної ієрархії, згідно з яким кожен елемент системи може приймати функції системоутворюючого, уможливорює побудову моделей самовідносини, чутливих до різних змін в особистісній організації та її соціальному оточенні.

За результатами аналізу різних підходів до поняття «задоволеність шлюбом» відповідно до позиції Ю.Є. Альшиною, що узагальнила різні підходи, задоволеність шлюбом інтерпретована як характеристика «суб'єктивної оцінки кожним із подружжя характеру їхніх взаємин». Виявлено

відмінності з поняттям «задоволеність шлюбом» низки подібних понять, наприклад: «соціально-психологічний клімат», «стабільність шлюбу» і «сумісність подружжя».

Аналітичний огляд основних факторів, що впливають на задоволеність шлюбом, дозволив зробити висновок про те, що основний вплив надають готовність і здатність до шлюбу, мотивація одруження, ступінь задоволення потреб подружжя, узгодженість цінностей, психологічна сумісність, особистісні особливості подружжя, кількість дітей, стаж подружжя, задоволеність роботою, матеріальний чинник та економічні характеристики сім'ї.

1.2. Вимушена міграція як чинник впливу на задоволеність шлюбом у подружніх парах

Переміщення людей може мати добровільний або вимушений характер. Переміщення також може бути зовнішнім (наприклад, біженці, економічні мігранти через національні кордони) або внутрішнім (наприклад, внутрішньо переміщені особи (ВПО) або мігранти з сільської місцевості в межах національних кордонів). Як зовнішнє, так і внутрішнє переміщення зростає в усьому світі, зокрема через конфлікти та стихійні лиха, а також через соціально-економічні фактори [16, 17]. За оцінками Центру моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC), наразі близько 27 мільйонів людей є внутрішньо переміщеними особами [18]. За останні десятиліття кількість біженців і шукачів притулку також зросла; однак вимушена внутрішня міграція чи переміщення, особливо через конфлікт, вважаються такими, що мають більш згубний вплив на здоров'я та соціально-економічну та культурну сфери населення [19].

Вимушені зовнішні мігранти або біженці та шукачі притулку, дещо обмежено, захищені міжнародними законами про біженців [17, 20]. Вимушені внутрішні мігранти або ВПО не захищені цими законами, оскільки вони переміщені в межах національних кордонів. Це може перешкодити ВПО отримати суттєву допомогу та послуги, підвищуючи вразливість, навіть якщо причини переміщення та проблеми, з якими стикаються, часто подібні до тих, з якими стикаються біженці [19]. З огляду на це, концепція «внутрішньо переміщеної особи» є критичною. У літературі існують різні визначення груп переміщених осіб [17]. Керівні принципи внутрішнього переміщення під керівництвом Управління ООН з гуманітарних питань (ОСНА) визначають ВПО як «осіб, які змушені залишити своє звичайне місце проживання через конфлікт або катастрофу, і які не перетнули визнаний міжнародний державний кордон» [21].

Визначення «ВПО» виросло з початкової рамки, запропонованої в 1992 році ООН, щоб охопити різні ситуації, які можуть спричинити внутрішнє переміщення осіб/населення, включаючи не лише конфлікт або насильство, а також такі події, як стихійні лиха, порушення прав людини або санкціоноване урядом переміщення [19]. Хоча наразі існує два основних підходи, яких дотримуються Верховний комісаріат ООН у справах біженців (УВКБ ООН) і Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) в управлінні Основним документом є «Керівні принципи внутрішнього переміщення», вперше представлені в 1998 році [21]. Окрім того, вони розглянули дебати серед гуманітарних та академічних груп щодо того, чи виправданий особливий статус або визначення для ВПО (оскільки є численні вразливі групи, які потребують особливої уваги) [19]. Проте дані глобальних ситуацій вимушеного внутрішнього переміщення показують, що ВПО вимагають особливого статусу окремої групи з підвищеною вразливістю та ризиком проблем із психічним і фізичним здоров'ям [17, 22].

Переміщення, як процес, включає кілька фаз і компонентів, які загалом класифікуються як перед втечею, втечею та після втечі/переселення [17, 23]. Фаза перед втечею стосується стану здоров'я та соціально-економічного статусу переміщеної особи, тоді як фаза втечі включає подію, що викликає переміщення, як правило, з певним рівнем травми [17]. Було проведено широке міжнародне дослідження щодо цих фаз, особливо зосереджуючись на здоров'ї переміщених осіб [24]. У більшості досліджених ситуацій примусове переміщення було через конфлікт і в основному залучає некомбатантне цивільне населення [25]. Багато ВПО зазнали психологічної та фізичної травми до та/або під час випробування переміщенням. Проте деякі ВПО/популяції вже мали вразливість (соціально-економічну, пов'язану зі здоров'ям), яка може виступати посередником або фактором-передвісником розвитку психопатології після травматичного переміщення [17, 26].

Вимушене внутрішнє переміщення може закінчитися швидко або в останньому поколінні, залежно від причини, що передувала втечі [19]. Наразі

немає згоди щодо фактів, які визначають припинення статусу «внутрішньо переміщеної особи», що ускладнюється відсутністю правового статусу, вбудованого у «визначення» ВПО [27]. А тривала фаза після втечі (тобто тривалий період переміщення) може мати шкідливий вплив на фізичне та психічне здоров'я [26], і сама по собі може бути спричинена продовженням події, що спричинила переміщення (наприклад, триваючий конфлікт), через відсутність стійкого політичного рішення, ініціативи зацікавлених сторін (наприклад, уряду) або уваги/спроможності тих, хто відповідає за надання рішень для ВПО (наприклад, урядів та міжнародних агентств).

Фаза переміщення після втечі, якщо вона триватиме та супроводжуватиметься триваючими та/або посиленням негараздів, швидше за все, стане сприятливою для розвитку психічних розладів. Серед багатьох інших причин можуть збільшити ризик психічного розладу. Проте мало уваги приділялося впливу тривалого переміщення на психічне здоров'я [28, 29].

Несприятливий вплив міграції на психічне здоров'я добре встановлений і в цих ситуаціях ускладнюється травматичними подіями, які зазвичай прискорюють міграцію, як а також соціальними недоліками, які випливають з цього [30]. Причинно-наслідковий зв'язок може бути складним через стан здоров'я та соціальне середовище до міграції, різну природу стресорів (наприклад, вплив конфлікту), що спричинили міграцію, стрес від самого епізоду міграції та стрес, що виникає внаслідок у постміграційному середовищі [26]. Навіть після переміщення ВПО продовжують стикатися зі значними стресовими факторами, такими як проблеми з їжею, житлом, освітою, охороною здоров'я, фінансами, працевлаштуванням та дискримінацією, які можуть стати постійними факторами психічних розладів [31, 32]. Дуже важливим є те, що ризик розвитку психічних розладів, таких як депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) більший серед переміщеного населення, ніж у стабільного населення [33].

Портер і Хаслам досліджували фактори перед переміщенням і після переміщення, пов'язані з психічним здоров'ям біженців і ВПО в

метааналітичному огляді [26]. Використовуючи всесвітню вибірку, вони досліджували потенційні короткострокові та довгострокові фактори, включаючи тип житла під час переміщення, економічні можливості після переміщення, культурний доступ, статус конфлікту, вікові та гендерні відмінності, проживання в сільській місцевості до переміщення та інші соціально-економічні характеристики. Дослідження виявило, що всі ці фактори помірно пов'язані з наслідками для психічного здоров'я, але прийшло до висновку, що розвиток психопатології серед біженців та ВПО не повністю пояснюється впливом травматичного досвіду, такого як конфлікт та пов'язане з ним неминуче посттравматичне продовження, а натомість передбачав ширшу взаємодію контекстуальних факторів [26].

Автори також підняли важливу дискусію щодо методів дослідження психічного здоров'я біженців та ВПО. Загальна модель зосереджена на теорії життєвих подій, де психопатологія розвивається в результаті впливу гострих стресових факторів, таких як конфлікт, і багато досліджень, проведених щодо ВПО, зосереджені на цій моделі [23, 26]. Дослідження серед ВПО головним чином зосереджені на ПТСР, потенційно нехтуючи іншими психічними розладами. Дослідження встановили зв'язок «доза-реакція» між впливом травми та посттравматичним стресовим розладом [16]. Однак, як зазначають Портер і Хаслам, досвід ВПО може ґрунтуватися на різних контекстуальних і періодичних вимірах, які, у свою чергу, можуть впливати розвиток психопатології за межами посттравматичних реакцій [26]. Західна модель медикалізації несприятливих переживань, таких як вимушене переміщення, також породила «модель травми», де вразливість приділяється більшому наголосу, ніж стійкість [34]. Усе це важливо для розвитку ширше та глибше розуміння складних проблем психічного здоров'я, з якими стикаються ВПО.

Дослідження, проведене на півночі Уганди, виявило, що соціальні детермінанти відіграють важливу роль у стані здоров'я ВПО [35]. Травматичні події, перенаселеність у переміщених місцях та бідність впливають на психічне здоров'я ВПО, тоді як політичні, екологічні та соціально-культурні

детермінанти – мають асоціації з розвитком психопатології. В окремому дослідженні Roberts et al. виявили сильний зв'язок між частотою та типом травми з гіршими наслідками, особливо щодо психічного здоров'я [36]. Дослідження серед ВПО, які постраждали від конфлікту на Шрі-Ланці, показало відносно високі показники поширеності (порівняно із середніми показниками по країні) симптомів психічного здоров'я та зв'язку з основною травмою [37]. Бетанкур і Хан знайшли докази того, що, незважаючи на те, що діти більш вразливі до розвитку психопатології після вимушеного переміщення, вони також можуть мати кращі результати в довгостроковій перспективі [38]. Дослідження, проведене Кувертом та ін., серед літніх людей, які пережили Другу світову війну, було виявлено, що вимушене переміщення було значною мірою пов'язане з підвищеною тривожністю та зниженням задоволеності життям навіть після 60 років [39]. Інші дослідження виявили, що ВПО переживають більшу кількість травматичних подій протягом тривалих періодів часу, ніж транскордонні біженці, тому підвищується їхня вразливість [40].

Однак, вражаючою особливістю вимушених і травмованих міграційних популяцій є той факт, що у більшості з них не розвиваються психічні розлади, незважаючи на вищий за середній ризик [30, 41]. Факторів, що запобігають розвитку психічних розладів серед ВПО, які охоплюються поняттям «стійкість», ймовірно, багато і різноманітних включно з моделлю індивідуальної реакції на стрес (можливо, під впливом попередніх контактів або якості ключових стосунків) і рівня соціальної підтримки під час стресового періоду [30, 42]. Ці фактори можуть не бути незалежними і можуть співіснувати до та після періоду витіснення; крім того, вони можуть мати вплив на процеси міграції, акультурації та відчуження [30]. Індивідуальна стійкість і сприятливі соціальні зв'язки та середовище можуть мати важливий буферний вплив на ризик розладу [42].

Є обмежені дані про вплив на психічне здоров'я переселення або зворотної міграції після вимушеного внутрішнього переміщення. Двома

можливими наслідками після переміщення є або повернення до місця походження, або переселення в іншу територію (яка може бути територією, куди вони мігрували на самій фазі втечі) [19]. Обидва ці результати можуть залежати від вибору, зробленого ВПО. Повернення/переселення може бути добровільним або вимушеним [43]. Дослідження, проведені серед постраждалого від конфлікту населення, показують, що безпека, засоби до існування, вплив минулого конфлікту та доступність послуг відіграють важливу роль у процесі зворотної міграції [43].

Повернена міграція до районів походження сама по собі може стати складна та травматична подія, особливо після тривалого переміщення. Соціальні та культурні зв'язки, встановлені з приймаючою громадою, можуть бути порушені та скомпрометовані, надто оптимістичні очікування вихідних мігрантів щодо повернення «додому» можуть не виправдатися, а покоління, народжені під час переміщення, можуть негативно вплинути на переїзд у незнайоме місце. Крім того, травма, пережита під час переміщення (фаза втечі), може бути переглянута у свідомості ВПО, коли вони повертаються до місць походження, що спонукає до потенційної повторної травматизації [16]. Умови, пережиті під час переміщення, також можуть негативно впливати на стан здоров'я після повернення ВПО та збільшення ризику хронічних проблем зі здоров'ям [44].

Тривале переміщення також може бути пов'язане з позитивними наслідками для психічного здоров'я [43, 44]. Дослідження серед біженців, переселених у приймаючу країну, показали, що в довгостроковій перспективі ці групи населення мають знижений ризик психічні розлади [29]. Було показано, що переселення в іншу країну (зовнішнє переміщення) пов'язане з покращенням психічного здоров'я жінок [45]. Відчуття надії, почуття причетності та шанс відновити втрачені засоби до існування можуть сприяти адаптації та процесу відновлення, і призводять до посиленого посттравматичного зростання числа тих, хто повернувся [46].

Більшість ВПО знаходяться в країнах з надзвичайно обмеженими ресурсами та переселення для них насправді може означати переїзд у територію з соціально-економічними проблемами порівняно з відносно кращою територією, де вони жили під час переміщення [44]. На відміну від біженців, які можуть жити у відносно багатій на ресурси, мирного середовища в приймаючій країні, ВПО можуть зіткнутися з підвищеним рівнем щоденних стресових факторів і важких переживань, коли вони повернуться до місць походження. Це може збільшити ризик розвитку психічних розладів. Як зазначалося раніше, брак доказів досліджень не дозволяє сформулювати чітку картину впливу зворотної міграції на психічне здоров'я ВПО. Залишається з'ясувати, які фактори можуть сприяти адаптації та відновленню, а також які захисні фактори можуть бути пов'язані з кращими результатами психічного здоров'я серед ВПО, що повернулися.

Поняття «стійкість» асоціювалося з психічним здоров'ям протягом досить тривалого часу, головним чином прагнучи описати позитивні асоціації, які сприяють справляння та адаптаційним здібностям перед обличчям негараздів серед окремих осіб і спільнот [22]. Дослідники використовували такі методологічні підходи, як зменшення шкоди, захист і сприяння під час проведення досліджень психічного здоров'я, пов'язаних зі стійкістю [47]. Бонано описав стійкість як здатність справлятися з втратою та травмою та на відміну від процесу відновлення [48]. Стійкість описувалась у термінах травматизоване населення, яке чинить опір розвитку психопатології в різних умовах [47]. Хоча стійкість, ймовірно, є важливою для визначення результатів серед травмованих груп населення, таких як ВПО, відіграючи ключову роль у асоціаціях із психічним розладом, наслідки індивідуальної та колективної (соціальної) стійкості не були повністю досліджені [22, 48]. Стійкість може бути корисним інструментом для виявлення та запобігання психічним розладам, а також для розробки ефективних втручань серед груп високого ризику, таких як ВПО. Однак Давидов та ін. стверджують, що концепція, яка

використовується в дослідженнях психічного здоров'я, обмежена неоднорідністю та відсутністю визначень [47].

Дослідження, проведене серед конголезьких підлітків, які постраждали від вимушеного переміщення, показало, що, незважаючи на ранні травми, результати психічного здоров'я можна покращити. з конкретним завершенням переміщення та пов'язані з атрибутами, пов'язаними зі стійкістю, такими як подолання. Якісне дослідження подолання та стійкості серед суданських біженців виявило, що релігія, ширша соціальна підтримка та індивідуальні якості, такі як позитивна чи негативна реакція на подолання несприятливих подій та порівняння іншим вплинуло на покращення відновлення після травматичних переживань [49]. Використання змішаних методів для вивчення ролі стійкості в наслідках для психічного здоров'я у вибірці еритрейських матерів, Альмедом та ін., припустили, що тривале переміщення та тривалі негаразди негативно вплинули на стійкість, особливо у жінок [22]. Крім того, вони представили докази того, що соціальна підтримка та колективна стійкість можуть допомогти процесу відновлення після травми . З іншого боку, Kuwert et al. виявили, що вимушене переміщення було суттєво пов'язане з нижчою стійкістю пізніше у старшій вибірці Другої світової війни [39]. І еритрейські, і європейські дослідження знайшли докази того, що тривале переміщення може спричинити зниження стійкості серед вимушено переміщених людей [22, 39]. Однак Меліс та ін. виявили, що підлітки підвищили стійкість до психопатології після закінчення випробувань переміщення [16]. Підвищення стійкості було продемонстровано у підлітків-біженців, які довше проживають у приймаючій країні [50]. Негативний вплив тривалості переміщення на стійкість може бути пов'язаний з розвитком психічних розладів в довгостроковій перспективі після вимушеного переміщення.

Наявні обмежені докази щодо стійкості до зворотної міграції. Хоча було показано, що рівень стійкості знижується з більшою тривалістю переміщення, стійкість може відігравати важливу роль у повторній адаптації під час процесу зворотної міграції. Як обговорювалося раніше, щоденні стресори, з якими

стикається ВПО, що повертається, можуть спричинити можливість одночасного розвитку психічних захворювань або загострення вже наявних розладів. Індивідуальна та колективна стійкість громади може діяти як захисний фактор у таких ситуаціях [46]. Знову ж таки, слід побачити, як стійкість може бути пов'язана з поверненням ВПО, постраждалим від тривалого вимушеного переміщення.

Внутрішнє переміщення породжує важливі, хоча й складні, проблеми психічного здоров'я населення [51]. Глобальний тягар для громадського здоров'я через внутрішнє переміщення та пов'язані з цим соціальні, економічні проблеми, проблеми охорони здоров'я та інші проблеми не є чітко усвідомленими. Сучасні дані епідеміологічних та інших досліджень є неадекватними та обмеженими, оскільки їх практична значущість найчастіше ставиться під сумнів [29]. Психічне здоров'я серед ВПО є дуже важливим і потребує спеціальних втручань та лікування через чутливість та характер населення [52]. Епідеміологічні та інтервенційні дослідження психічного здоров'я серед ВПО необхідно розширити від медичної моделі наслідків, пов'язаних із несприятливими обставинами/травмою, щоб охопити соціальні та культурні аспекти (включаючи стійкість), які можуть відігравати ключову роль у результатах психічного здоров'я в цих групах [16, 23, 29, 34].

Істотні політичні наслідки для управління ВПО можуть бути результатом інтервенційних та епідеміологічних досліджень, спрямованих на розуміння та зниження ризику психічних розладів через вимушену міграцію [23, 29]. У глобальному контексті мало відомо про фактори, які передбачають ймовірність вимушеного переміщення осіб, прийняття зворотної міграції; зокрема, у світі, що швидко змінюється, де здатність мігрувати може мати значні соціальні та економічні вигоди, важливо встановити, чи існують фактори, які можуть перешкоджати такій зворотній міграції та впливам на психічне здоров'я [33, 42]. Оскільки примусове внутрішнє переміщення зазвичай відбувається в умовах обмежених ресурсів, важливо враховувати міждисциплінарні підходи до охорони здоров'я при вирішенні питань психічного здоров'я, пов'язаних з

ВПО, тривалим переміщенням і поверненням. Розвиток потенціалу серед медичних працівників і дослідників не менш важливий для подолання значних перешкод, які існують у роботі з примусово та довгостроково переміщеними групами чи окремими особами [29, 53].

Через процес вимушеної міграції іммігранти тікають від війн, конфліктів і насильства. Людям не залишається іншого вибору, окрім як покинути свої домівки та мігрувати до безпечніших країн, щоб врятувати своє життя та уникнути жорстокості.

Мігранти, які залишають свої рідні країни в пошуках безпеки подалі від війни, стикаються з кількома психологічними проблемами через гостру внутрішню травму, спричинену їхнім досвідом на батьківщині та процесом міграції.

Стрес, значні соціальні зміни, розлука з країнами, де вони виростили, їхні культури під загрозою та проблеми з інтеграцією – усе це створює психологічні проблеми для мігрантів. За своєю суттю міграція викликає сильне відчуття втрати. Втрата землі, де вони народилися та виростили, той факт, що вона перебуває під чийось контролем, і невпевненість у тому, що вони не знають, коли вони зможуть повернутися, є джерелом сильного стресу. Его формується та ототожнюється з землею, де людина народилася, та її культурою [50].

У ситуаціях, коли люди змушені мігрувати, наприклад, під час тероризму чи війни, вони відчують, що їх культура знаходиться під загрозою, і вони втрачають почуття приналежності до більшої групи. Вони часто страждають від ізоляції та самотності. Крім того, втрата звичаїв і традицій, які становлять частину ідентичності, загрожує скомпрометувати цілісність особи [27].

Оскільки причина їхньої міграції пов'язана з подіями поза їхнім контролем, мігранти відчують посилені психосоціальні проблеми, коли стикаються з соціальними та культурними відмінностями в новому середовищі. Якщо нове середовище, в якому опинилися люди, схоже на їхню власну культуру, очікується, що у них буде менше проблем з інтеграцією; інакше вони, ймовірно, матимуть більше проблем [31].

У постміграційному досвіді домінування мови нового суспільства, в якому люди живуть, відіграє ключову роль у їх культурній інтеграції. Це тому, що мова – це двері, що ведуть до іншої культури. Крім вивчення мови, здатність ефективно використовувати мову в соціальних умовах наближає людину до суспільства.

Для адаптації людини до нової культури дотримання певних соціальних норм, поведінки чи навіть дієти може мати вирішальне значення для інтеграції в культуру [19].

Неможливість пристосуватися до культури та мови приймаючого суспільства під час відокремленості від звичного оточення може призвести до почуття ізоляції, відчуження та страждання через відсутність незалежності у власному житті.

Крім того, втрата роботи та соціального статусу після міграції викликає сильне почуття нікчемності та відчаю.

Іммігранти, які змушені залишити своїх родичів або втратили близьких під час конфлікту, відчують провину лише тому, що вони вижили. У психології це називається почуттям провини потерпілого. Ці емоції можуть перешкоджати прогресу мігрантів у адаптації до приймаючої країни та крокам, які вони роблять для покращення якості свого життя. Це пояснюється тим, що в глибині душі мігранти відчують сором і провину за те, що вони ефективно рухалися далі, коли їхні родичі померли або були залишені [45].

Вони можуть не знати, що зіткнулися з однією чи декількома вищезазначеними проблемами. Але їхні внутрішні страждання можуть проявлятися в депресії, посттравматичному стресовому розладі, психосоматичних скаргах, тривозі, розладах сну, домашньому насильстві або проблемах з керуванням гнівом. Навіть через десятиліття після міграції можна побачити її вплив на окремих людей [22]. У всіх випадках необхідна професійна підтримка. Ми можемо знайти спосіб зцілення лише тоді, коли зіткнемося зі своїм болем.

Психологічні наслідки війни для дітей, які живуть серед сімей, змушених мігрувати через конфлікт, є сферою, яку необхідно швидко оцінити. Це життєво важливо, оскільки сьгоднішні діти будуть дорослими, які завтра відіграватимуть активну роль у суспільстві, тому психологічні проблеми, які вони мають, потребують вирішення. Такі фактори, як війна, голод, бідність і насильство, негативно впливають на психічне здоров'я дітей з психосоціальної точки зору [53].

Серед дітей часто спостерігаються такі поведінкові проблеми, як страх, замкнутість, спалахи гніву та агресії.

Психічне та фізичне насильство, з яким стикалися як діти, так і дорослі до міграції, геноцид, особисті свідки смерті та шкоди їхнім близьким, руйнування, хаос, пограбування, викрадення, фінансові труднощі та травми можна віднести до ситуацій, що підвищують ризик психічних захворювань. Під час або після міграції також часто виникають юридичні перешкоди, ризик залишитися бездомним, занепокоєння про майбутнє, мовні бар'єри та культурний шок, з якими доводиться боротися.

Розум повторює травму. У певному сенсі люди, які хочуть позбутися поганих почуттів, пов'язаних із подією, яку вони пережили, потрапляють у схожі ситуації. Таким чином вони думають, що зможуть виправити шкоду, спричинену початковою подією. Діти, які безпосередньо зазнали війни, жорстокого насильства, знущань і хаосу, як правило, стають тими самими хуліганями, яких вони уникали, або вони залучали нових хуліганів у своє життя, якщо вони не отримують необхідної психологічної підтримки, навіть якщо вони втікають із травматичного середовища [51].

Фактори, що викликають міграцію, можна узагальнити як втрати, понесені в результаті війни, з несприятливими умовами навколишнього середовища, які впливають на фізичне та психічне здоров'я мігруючих осіб, наприклад, бідність, економічна нестача, голод і відсутність доступу до води. Усі вищезазначені фактори впливають на психологічне та фізичне здоров'я мігрантів і впливають на громадське здоров'я приймаючого суспільства,

оскільки їхні проблеми зі здоров'ям також мігрують разом з ними [22]. Психічне здоров'я суспільства не залежить від окремої людини. Наш мозок намагається вирішити наші невирішені внутрішні проблеми, шукаючи їх в інших, які переживають труднощі. Цей процес у психології називається проєктивною ідентифікацією або проєкцією. Отже, оскільки вони стають частиною приймаючого суспільства, психічне здоров'я мігрантів передається суспільству, яке їх приймає. Дзеркальні нейрони в нашому мозку дозволяють нам копіювати емоції та поведінку один одного як рефлекс [33].

Приймаюче суспільство може відчувати, що його власна культура та цілісність знаходяться під загрозою. Залежно від кількості мігрантів та їх здатності та бажання інтегруватися в суспільство, приймаюче суспільство може відчувати, що його мова та його культура, у певному сенсі, знаходяться під загрозою.

Зростаючі випадки полігамії та пов'язане з цим збільшення кількості розлучень серед мігрантів є джерелом сильного стресу для приймаючих громад. Люди можуть думати, що сімейна структура, до якої вони звикли, їхні жінки та їхні діти знаходяться під загрозою [30].

Прибуття мігрантів збільшує навантаження на заклади охорони здоров'я в приймаючому суспільстві, і сектор охорони здоров'я може страждати від нестачі робочої сили.

Крім того, місцеві жителі стикаються з безробіттям, оскільки іммігранти, як правило, працюють за нижчу зарплату порівняно з громадянами приймаючої країни.

Усі ці чинники негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я приймаючого суспільства та зараховуються до факторів, що викликають етнічні конфлікти. Розуміння впливу міграції на обидві сторони допоможе сторонам краще зрозуміти одна одну.

Щоб захистити та покращити психічне здоров'я мігрантів та корінних громад, їхній спосіб життя та виклики, з якими вони стикаються, повинні бути

оцінені органами влади та медичними працівниками, які мають працювати над підвищенням їхньої здатності долати наслідки [16].

Після задоволення базових потреб, таких як житло, харчування та безпека, посилення психологічних послуг, що пропонуються державними установами та неурядовими організаціями (НУО), і полегшення доступу до цих послуг як для мігрантів, так і для членів приймаючого суспільства має стати одним із першочергових завдань, кроків, які необхідно вжити.

Влада повинна сприймати обидві сторони та співчувати їм, а не намагатися придушити негативні почуття будь-якої сторони або переконати їх у зворотному. Таке ставлення дає вихід негативним емоціям, не посилюючи їх, і створює почуття довіри [19].

Ті, хто втратив своїх дітей, роботу, соціальний статус, домашніх тварин або цінні сімейні реліквії на різних етапах своєї подорожі, повинні зіткнутися з почуттями, пов'язаними з цими втратами, і впоратися з ними. Біль, як і будь-яку іншу емоцію, можна усунути лише після того, як її пережити. Інакше ці травми продовжуватимуть проникати в наступні покоління.

Глобалізація може призвести до інтеграції та конвергенції, однак, навпаки, виробивши рефлекс, люди можуть відчувати більшу схильність захищати та підкреслювати свої унікальні цінності, і може виникнути сегрегація. Це нормальний стан речей. Інтеграція не обов'язково означає втрату ідентичності. Мігранти, які зберігають недоторканими власні цінності та вивчають основні елементи приймаючої культури – такі як рідна мова, манери, звичаї та традиції – і застосовують ці знання у своєму соціальному житті, можуть наблизитися до приймаючої спільноти [22]. Люди бояться невідомого й затьмарюють наше раціональне мислення.

Якщо є спільні культурні елементи, які поділяють мігранти та приймаюча спільнота – наприклад, їжа, релігія чи навіть подібні слова в їхніх рідних мовах – їх використання зміцнить зв'язок і створить атмосферу довіри.

Зусилля щодо зміцнення міжкультурної комунікації повинні бути покращені: іммігранти та члени приймаючого суспільства можуть отримати

багато переваг, поділившись своїм історичним досвідом і культурою як суспільством, включаючи моделі поведінки, комунікативні та емоційні навички, своє ставлення до поваги та співчуття, ролі у корпоративному та соціальному житті, а також їх толерантність до різноманітності та невизначеності [17]. Важливо й необхідно, щоб мігранти та приймаюче суспільство мали бажання розвивати ці аспекти та вживати індивідуальних, суспільних та інституційних кроків у цьому напрямку, щоб зменшити етнічні конфлікти та зміцнити їхні зв'язки.

Загострення страху за своє життя і дітей, втрата відчуття безпеки поряд з чоловіком/дружиною під час війни можуть штовхати людей на радикальні рішення.

Є три причини, які можуть передувати розриву стосунків в умовах війни:

1. Різні політичні погляди. На соціальному рівні здається, що люди мають бути більш згуртовані, але у людей, які певний час жили як подружжя чи партнери, можуть бути різні політичні погляди.

Війна почалася в Україні не 24 лютого, а 8 років тому. І якщо до повномасштабного вторгнення РФ в окремих українських сім'ях ще було місце різним політичним поглядам, то тепер це видається неможливим.

Коли у людей настільки різні цінності, погляди та мораль, вони не можуть співіснувати. Особливо, коли розпочинається війна.

2. Втрата базової довіри. Сім'я – той осередок суспільства, який для кожного (в ідеалі) має стати гарантом безумовної довіри та безпеки. Часто люди продовжують жити у шлюбі заради дітей та побуту, так і не навчившись слухати і розділяти почуття та страхи одне одного.

До прикладу, частина українців до останнього не вірила у повномасштабний наступ Росії. Однак є ті, хто сумнівався та закликав вжити першочергових заходів безпеки. Деякі з цих людей зазнавали зневажливого ставлення від близьких через страх перед війною.

3. Насильство у сім'ї. Війна стала точкою неповернення до минулого життя. Люди перед цілком реальною загрозою смерті усвідомлюють цінність

часу. Розірвати стосунки могли наважитися сім'ї або пари, де зловживали випивкою, наркотиками або де панувало насильство – як психологічне, так і фізичне. Постало питання: навіщо продовжувати стосунки з тим, хто не може забезпечити ні довіру, ні підтримку, ні спокій? Щось схоже ми могли спостерігати, коли почалася пандемія коронавірусу.

Безпека, недовіра і втома – три критичні фактори, які можуть впливати на те, що люди розлучаються під час війни.

Часто чоловіки та жінки починають говорити про наміри розлучитися на емоціях. Якщо подружжя не підтримувало один одного до війни, то під час війни усі минулі проблеми лише загострюються, що може впливати на задоволеність шлюбом і призвести до розлучення.

Криза – це завжди перевірка зв'язків на міцність. Криза завжди оголює приховані негаразди, які були між людьми за часів мирного життя, коли вони намагалися їх ігнорувати.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши теоретичні джерела, наукову літературу та результати емпіричних досліджень, було одержано наступні висновки у контексті проблематики даної роботи:

1. Задоволеність шлюбом - результат адекватної реалізації уявлень (образу) про сім'ю, що склались у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності. Задоволеність шлюбом пов'язана зі стажем сімейного життя, з мотивами вступу в шлюб, задоволеністю роботою, залежить від кількості та віку дітей, особистісних особливостей самого опитуваного і його шлюбного партнера. Проявляються і гендерні відмінності: більш задоволені шлюбом спокійні чоловіки, які мають достатній дохід, схильні до компромісів. На задоволеність жінок впливає ступінь їх власної інтроверсії і зрілість їхніх чоловіків.

2. Вимушена міграція — це примусове чи вимушене переміщення людини чи людей із їхнього будинку чи рідного регіону. ООН визначає «примусове переміщення» таким чином: переміщені особи «внаслідок переслідувань, конфліктів, загального насильства чи порушень прав людини. Вимушена зміна місця перебування, як правило, супроводжується помітними ціннісними трансформаціями. Це змушує людину до переосмислення життєвих пріоритетів та досягнення цінності тих соціальних стандартів, які були їй доступні в попередніх умовах. Унаслідок ціннісних трансформацій змінюється й ієрархія потреб. Від ступеня їхнього задоволення залежать загальний емоційний стан людини та її ближчого соціального оточення, подальші очікування, рівень довіри до держави, місцевої громади тощо.

Міграції за напрямком потоків поділяються на:

Внутрішні, такі що відбуваються між окремими адміністративними одиницями різного рівня однієї держави, містами, сільською і міською місцевістю тощо.

Зовнішні, такі що відбуваються між державами, регіонами планети, континентами.

3. Вирізняються дві категорії переміщених осіб:

ті, які були вимушені залишити країни походження або місце постійного мешкання, перетнули державний кордон та опинилися у становищі, подібному до становища біженців, але залишилися під захистом свого уряду;

ті, котрі, хоча й залишились в кордонах своїх країн були вимушені покинути місця свого постійного мешкання, або припинити звичайну економічну діяльність через те, що їхнє життя, безпека або свобода опинилися під загрозою внаслідок насильства, збройного конфлікту або внутрішнього безладдя (внутрішньо-переміщені особи).

4. Вимушена міграція може загострювати невдоволення подружжя своїм шлюбом, підіймати приховані конфлікти та призвести до розлучення.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

2.1. Завдання, гіпотези та методичний інструментарій дослідження

Метою дослідження є: виявлення специфіки і особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.

Завданнями дослідження є:

1. Порівняти показники людей двох типів: мігрантів та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання.
2. Проаналізувати показники двох груп.

Дослідницьке питання: чи є відмінність показників задоволеності шлюбом у досліджуваних різних груп.

В даній роботі для дослідження особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом було використано 3 методики, а саме:

1. Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової;
2. Експрес-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко;
3. Діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі;

Також була надана авторська анкета, список питань якої містяться у додатку А.

Статистична обробка даних здійснювалася завдяки описовим статистикам, t-критерію для порівняння середніх, а для змінних, до яких він не міг бути застосований, було використано непараметричний критерій Манна-Уїтні у програмі SPSS 16.0.

Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової.

За допомогою методики РОД визначають уявлення подружжя[16]:

- про значущість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної згуртованості чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутової сфери, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів (ці показники, що відбивають основні функції сім'ї, утворюють шкалу сімейних цінностей — ШСЦ);

- про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при виконанні сімейних функцій (ці показники утворюють шкалу ролевих очікувань і домагань — ШРОД).

Методика містить по 36 тверджень в кожному варіанті (чоловічому та жіночому) і складається з 7 шкал.

Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, відповідних їх статі, і висловити своє ставлення до кожного твердженням, використовуючи наступні варіанти відповідей: «Повністю згоден», «Загалом це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно».

Варіант відповіді «Цілком згодний» оцінюється у 3 бали, «Загалом це правильно» — 2 бали, «Це не зовсім так» — 1 бал, «Це неправильно» — 0 балів. У протоколі консультант підсумовує бали за кожним показником ШСЦ. За двома першими показниками одержані результати будуть підсумковими. Їх переносять в останню графу протоколу. Підсумкові бали інших показників обчислюють як напівсуму балів за підшкалами «Рольові очікування» і «Рольові домагання».

Опис шкал:

1. *Значущість сексуальних стосунків у шлюбі.* Високі оцінки (7 — 9 балів) означають, що чоловік (дружина) вважає сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя; ставлення до дружини (чоловіка) істотно залежить від оцінки її (його) як сексуального партнера. Низькі оцінки (менш як 3 бали) інтерпретуються як недооцінка сексуальних стосунків у шлюбі.

2. *Установка чоловіка (дружини) на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних*

орієнтацій, способів проведення дозвілля. Низькі оцінки (менш як 3 бали) припускають установку на особисту автономію.

3. *Установка чоловіка (дружини) на реалізацію господарсько-побутових функцій сім'ї.* Підшкала «Рольові очікування» відбиває ступінь очікування від партнера активного вирішення побутових питань. Чим вищі оцінки за цією підшкалою, тим більше вимог висуває чоловік (дружина) до участі іншого в організації побуту і більше значення мають господарсько-побутові вміння і навички партнера. Підшкала «Рольові домагання» відбиває установки на власну активну участь у веденні домашнього господарства. Загальна оцінка цієї шкали є оцінкою чоловіком (дружиною) значущості побутової організації сім'ї.

4. *Ставлення чоловіка (дружини) до батьківських обов'язків.* Підшкала «Рольові очікування» відбиває окресленість установок дружини (чоловіка) на активну батьківську позицію шлюбного партнера. Підшкала «Рольові домагання» відбиває орієнтацію чоловіка (дружини) на власні обов'язки щодо виховання дітей. Загальна оцінка цієї шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) батьківських функцій. Чим вища оцінка шкали, тим істотніше значення має для чоловіка (дружини) роль батька (матері) і більшою мірою він (вона) вважає батьківство основною цінністю, що концентрує навколо себе життя сім'ї.

5. *Установка чоловіка (дружини) на значущість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільної) для стабільності шлюбно-сімейних стосунків.* Підшкала «Рольові очікування» відбиває ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що у шлюбного партнера мають бути великі професійні інтереси, він має відігравати активну суспільну роль. Підшкала «Рольові домагання» ілюструє вираженість власних професійних потреб дружини (чоловіка). Загальна оцінка шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) позасімейних інтересів, що становлять основні цінності у процесі міжособистісної взаємодії подружжя.

6. *Установка чоловіка (дружини) на значущість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу.* Підшкала «Рольові очікування» відбиває

ступінь орієнтації чоловіка (дружини) на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера сім'ї в питаннях корекції психологічного клімату, надання моральної й емоційної підтримки, створення «психотерапевтичної атмосфери». Підшкала «Рольові домагання» ілюструє прагнення чоловіка (дружини) бути сімейним «психотерапевтом». Загальна оцінка шкали є показником значущості для чоловіка (дружини) взаємної моральної та емоційної підтримки членів сім'ї, орієнтації на шлюб як середовище, що сприяє психологічному розрядженню і стабілізації.

7. *Установка чоловіка (дружини) на значущість зовнішнього вигляду, його відповідність стандартам, моді.* Підшкала «Рольові очікування» відбиває бажання чоловіка (дружини) мати зовні привабливого партнера. Підшкала «Рольові домагання» ілюструє установку на власну привабливість, прагнення модно і красиво вдягатися. Загальна оцінка шкали є показником орієнтації дружини (чоловіка) на сучасні зразки зовнішнього вигляду.

Обробка й аналіз результатів. Передбачає три етапи:

1. Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань і рольових домагань чоловіка (дружини), що відбувається на основі підрахунку балів у протоколі консультативного дослідження. У результаті консультант одержує такі дані:

- уявлення чоловіка (дружини) про ієрархію сімейних цінностей. Чим вищий бал за шкалою сімейних цінностей, тим більш значущою для чоловіка (дружини) є ця сфера життєдіяльності сім'ї;
- орієнтацію чоловіка (дружини) на активну рольову поведінку шлюбного партнера («Рольові очікування»), на власну активну роль у сім'ї щодо реалізації сімейних функцій («Рольові домагання»).

2. Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності та рольові установки чоловіка і дружини. Для цього складають таблицю, за допомогою якої визначають ступінь узгодженості сімейних цінностей подружжя.

Узгодженість сімейних цінностей подружжя

Узгодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів показників шкали сімейних цінностей чоловіка і шкали сімейних цінностей дружини. Чим менша різниця, тим вищий ступінь узгодженості уявлень подружжя про найбільш значущі сфери життєдіяльності сім'ї. Якщо різниця не перевищує трьох балів, це свідчить про відсутність проблемних стосунків, а якщо різниця перевищує 7 балів, — про високий ступінь конфліктності стосунків.

3. Визначення ступеня рольової адекватності подружньої пари у п'яти сферах міжособистісної взаємодії в сім'ї (показники 3—7 ШСЦ). Для цього складають таблицю, у якій рольова адекватність чоловіка дорівнюватиме різниці балів оцінок рольових домагань дружини і рольових очікувань чоловіка, а рольова адекватність дружини дорівнюватиме різниці балів оцінок рольових домагань чоловіка і рольових очікувань дружини. Чим менша різниця, тим більшою мірою рольова адекватність чоловіка (дружини) і, отже, орієнтація дружини (чоловіка) на особисте виконання певної функції відповідають установкам чоловіка (дружини) на активну роль шлюбного партнера в сім'ї.

Рольова адекватність подружньої пари

За результатами застосування методики консультант складає консультаційний висновок і розробляє конкретні рекомендації для подружньої пари. Аналізуючи ступінь узгодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини, консультант зосереджує увагу подружжя на сімейних цінностях, що характеризуються найменшим збігом, оскільки їх неузгодженість є однією з причин рольової невідповідності в подружній парі. Неузгодженість очікувань і домагань шлюбних партнерів є конфліктогенним фактором, що дестабілізує міжособистісні стосунки в сім'ї.

Перед заключною бесідою з подружжям консультант має з'ясувати з кожним найдоцільнішу форму подавання інформації про результати обстеження (окрема бесіда з кожним із подружжя або спільне обговорення результатів). З метою унаочнення результатів дослідження про узгодженість

сімейних цінностей і рольову адекватність подружжя консультант, як правило, застосовує діаграми.

Заключну бесіду консультант повинен побудувати так, щоб подружжя на основі отриманих уявлень кожного з них про рольову взаємодію в сім'ї прийняло спільне рішення про необхідність оптимального розподілу сімейних функцій з обов'язковим урахуванням індивідуальних потреб та інтересів як чоловіка, так і дружини.

Список питань міститься у додатку Б.

Експрес-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко. [15]

Призначення методики - експрес-діагностика ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом у кожного з подружжя, а також збігу або неузгодженості отриманих оцінок. Авторами даної методики є В. В. Столін, Т. Л. Романова і Г. П. Бутенко.

В основі опитувальника лежить уявлення про задоволеність шлюбом як про досить стійке емоційне явище, включаючи в себе, перш за все, почуття, узагальнену емоцію, загальне переживання, ніж раціональну оцінку успішності шлюбу з тих чи інших параметрів, яке може проявлятися як безпосередньо в емоціях, що виникають у різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках, порівняннях.

Пропонований опитувальник може бути використаний всюди, де необхідна експрес-діагностика задоволеності шлюбом: при проведенні наукового дослідження в галузі психології сім'ї, при психопрофілактичних обстеженнях, при роботі з розлученням в РАГСх і судах, а також у сфері сімейного консультування і психотерапії. Опитувальник задоволеності шлюбом можна з успіхом застосовувати для діагностики кризового стану подружньої підсистеми на будь-якому етапі життєвого циклу сім'ї.

Опитувальник має одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки і т.д. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді.

Досліджуваному пропонується уважно прочитати кожне твердження і вибрати один з трьох варіантів, намагаючись уникати проміжних відповідей типу «важко сказати», «важко відповісти» і т.п.

За відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 2 бали; за проміжну відповідь (варіант "б") - 1 бал; за відповідь, який не збігається з ключем, - 0 балів. Далі підраховується сумарний бал по всіх відповідях. Можливий діапазон - від 0 до 48 балів. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

Вся вісь сумарних балів тесту розбивається на сім категорій:

- 0-16 балів - абсолютно неблагополучні;
- 17-22 балів - неблагополучні;
- 23-26 балів - скоріш неблагополучні;
- 27-28 балів - перехідні;
- 29-32 балів - скоріш благополучні;
- 33-38 балів - благополучні;
- 39-48 балів - абсолютно благополучні.

Список питань міститься у додатку В.

Діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі.[20]

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі призначена для вивчення стилю і структури міжособистісних відносин та їх особливостей, а також дослідження уявлень досліджуваного про себе, про своє ідеальне «Я», ставлення до самого себе.

Опитувальник містить 128 оціночних суджень, з яких у кожному з 8 типів відносин утворюються 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності. Методика побудована так, що судження, спрямовані на з'ясування типу ставлення до себе і до людей, розташовані не підряд, а особливим чином: вони групуються по 4 і повторюються через рівну кількість визначень. При обробці підраховується кількість ставлень кожного типу. Максимальна оцінка рівня - 16 балів, але вона розділена на чотири ступені виразності досліджуваної якості: 0 - 4 бали – низький рівень адаптивного поведіння; 5 - 8 балів – помірний рівень;

9 - 12 балів – високий рівень екстремального поводження; 13 - 16 балів – екстремальне поводження, близьке до патології.

У результаті проводиться підрахунок балів за кожним з октантів (шкал) за допомогою спеціального ключа. За спеціальними формулами визначаються показники по двох основних факторах: домінування й дружелюбність.

Типи ставлення до оточуючих (шкали):

1. Авторитарний

13-16 балів - диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вміє приймати поради інших. Навколишні відзначають цю владність, але визнають її.

9-12 балів - домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги.

0-8 балів - впевнена у собі людина, але не обов'язково лідер, завзятий і наполегливий.

2. Егоїстичний

13-16 балів - прагне бути над усіма, але одночасно в стороні від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на оточуючих, сам належить до них дещо відчужено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

0-12 балів - егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

3. Агресивний

13-16 балів - жорсткий і ворожий по відношенню до оточуючих, різкий, жорсткий, агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

9-12 балів - вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішуватий, іронічний, дратівливий.

0-8 балів - упертий, завзятий, наполегливий і енергійний.

4. Підозрілий

13-16 балів - відчужений по відношенню до ворожого і злого світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржитья, всім незадоволений (шизоїдний тип особистості).

9-12 балів - критичний, нетовариський, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через невпевненість у собі, підозрілості і страху поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований в людях, потайний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

0-8 балів - критичний по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючих людей.

5. Покірливий

13-16 балів - покірний, схильний до самоприниження, слабовільний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в комусь більш сильному.

9-12 балів - сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

0-8 балів - скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підпорядковуватися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

6. Залежний

13-16 балів - різко невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, залежить від інших, від чужої думки.

9-12 балів - слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

0-8 балів - конформний, м'який, очікує допомоги і порад, довірливий, схильний до захоплення оточуючими, ввічливий.

7. Дружелюбний

9-16 балів - доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, «бути

хорошим» для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинуті механізми витіснення і придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип особистості).

0-8 балів - схильний до співпраці, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, слідує умовностям, правилам і принципам «хорошого тону» у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст в досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариська людина, проявляє теплоту і дружелюбність у відносинах.

8. Альтруїстичний

9-16 балів - гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі і занадто активний по відношенню до оточуючих, приймає на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу).

0-8 балів - відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вмє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

Текст опитувальника міститься у додатку Г.

2.2. Характеристика досліджуваної вибірки

Метою дослідження є виявлення специфіки і особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.

Загалом у дослідженні взяло участь 120 осіб. Всі досліджувані заповнювали методики добровільно. Перед заповненням батареї психологічних методик досліджувані відповідали на ряд запитань, які описані у додатку А. У дослідженні взяло участь 60 жінок та 60 чоловіків, вік досліджуваних склав 23 – 60 років, середнє (надалі М) = 41,45.

Для того, щоб поділити досліджуваних на дві групи – вимушених мігрантів та тих, хто не залишав своє постійне місце проживання — було задане спеціальне запитання.

Відповідно, досліджуваних, які є вимушеними мігрантами виявилося 60 осіб, а тих, хто не залишав своє постійне місце проживання, виявилося 60 осіб.

Також, для повноти інформації про досліджуваних, було включена авторська анкета, список запитань якої можна переглянути у додатку А.

Питання «Скільки років Ви знаходитесь у теперішньому шлюбі?» з варіантами відповідей «менше 1 року», «1-5 років», «6-10 років», «більше 11 років».

Дані показані у таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Скільки років Ви знаходитесь у теперішньому шлюбі?

Скільки років Ви знаходитесь у теперішньому шлюбі?	Кількість	%
менше 1 року	10	8,3%
1-5 років	30	25%
6-10 років	60	50%
більше 11 років	20	16,7%

Питання «Ви працюєте?» з варіантами відповідей «неповна зайнятість», «повний робочий день», «не працюю», «фріланс».

Дані показані у таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Ви працюєте?		
Ви працюєте?	Кількість	%
Неповна зайнятість	20	16,7%
Повний робочий день	30	25%
Не працюю	10	8,3%
Фріланс	60	50%

Питання «Як Ви оцінюєте Ваші сімейні відносини?» з варіантами відповідей «негативно», «нейтрально», «позитивно».

Дані показані у таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Як Ви оцінюєте Ваші сімейні відносини?		
Як Ви оцінюєте Ваші сімейні відносини?	Кількість	%
Позитивно	90	75%
Нейтрально	30	25%
Негативно	0	0%

Питання «Чи є у вас діти?» з варіантами відповідей «немає», «1 дитина», «2 дитини», «3 дитини», «4 та більше дітей».

Дані показані у таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Чи є у вас діти?

Чи є у вас діти?	Кількість	%
немає	10	8,3%
1 дитина	30	25%
2 дитини	55	45,8%
3 дитини	20	16,7%
4 та більше дітей	5	4,2%

Питання «Як довго Ви живете на теперішньому місці проживання?» було відкритого типу, тому ми згрупували їх за такими варіантами «менше 1 року», «1-10 років», «більше 11 років».

Дані представлені у таблиці 2.5

Таблиця 2.5

Як довго Ви живете на теперішньому місці проживання?

Як довго Ви живете на теперішньому місці проживання?	Кількість	%
менше 1 року	60	50%
1-10 років	40	33,3%
більше 11 років	20	16,7%

Висновки до розділу 2

У дослідженні взяло участь 120 осіб, з них виявилось 60 жінок та 60 чоловіків. Вік досліджуваних склав 23 – 60 роки, середній — 41,5. Для дослідження особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом було використано 3 методики, а саме:

1. Методика «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової;
2. Експрес-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко;

3. Діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі;

Також була надана авторська анкета, яка знаходиться у додатку А.

Досліджувані були поділені на дві групи – вимушених мігрантів та тих, хто не залишав своє постійне місце проживання – для цього було задане спеціальне запитання. Відповідно, досліджуваних, які є вимушеними мігрантами виявилося 60 осіб, а тих, хто не залишав своє постійне місце проживання, виявилося 60 осіб.

На питання «Скільки років Ви знаходитесь у теперішньому шлюбі?» з варіантами відповідей відповіло осіб: «менше 1 року» — 8,3% , «1-5 років» — 25% , «6-10 років» — 50% , «більше 11 років» — 16,7% осіб.

На питання «Ви працюєте?» з варіантами відповідей відповіло осіб: «неповна зайнятість» — 16,7% , «повний робочий день» — 25% , «не працюю» — 8,3% , «фріланс» — 50% осіб.

На питання «Як Ви оцінюєте Ваші сімейні відносини?» з варіантами відповідей відповіло осіб: «негативно» — ніхто не дав дану відповідь, «нейтрально» — 25% , «позитивно» — 75% осіб.

На питання «Чи є у вас діти?» з варіантами відповідей відповіло осіб: «немає» — 8,3% , «1 дитина» — 25% , «2 дитини» — 45,8% , «3 дитини» — 16,7% , «4 та більше дітей» — 4,2% осіб.

Питання «Як довго Ви живете на теперішньому місці проживання?» було відкритого типу, тому ми згрупували їх за такими варіантами, на які відповіла така кількість осіб: «менше 1 року» — 50% , «1-10 років» — 33,3% , «більше 11 років» — 16,7% осіб.

Досліджувалися такі характеристики як:

За методикою «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової.

- про значущість у сімейному житті сексуальних стосунків, особистісної згуртованості чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутової сфери, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів (ці показники, що відбивають основні функції сім'ї, утворюють шкалу сімейних цінностей — ШСЦ);

- про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при виконанні сімейних функцій (ці показники утворюють шкалу рольових очікувань і домагань — ШРОД).

За експрес-опитувальником задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко.

- Одновимірна шкала задоволеності-незадоволеності шлюбом

За діагностикою міжособистісних відносин Т. Лірі

Типи ставлення до себе та до партнера (шкали):

- Авторитарний;
- Егоїстичний;
- Агресивний;
- Підозрілий;
- Покірливий;
- Залежний;
- Дружелюбний;
- Альтруїстичний.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ОСОБЛИВОСТЕЙ ВПЛИВУ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ НА

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

3.1. Аналіз особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом

Аналіз результатів опитування за методикою «Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової. Для того, щоб порівняти дві групи осіб, які вимушено мігрували та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання, необхідно подивитись, чи є статистично значуща відмінність між показниками таких шкал:

- Значущість сексуальних стосунків у шлюбі;
- Установка чоловіка (дружини) на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером: очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення дозвілля;
- Установка чоловіка (дружини) на реалізацію господарсько-побутових функцій сім'ї;
- Ставлення чоловіка (дружини) до батьківських обов'язків;
- Установка чоловіка (дружини) на значущість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільний) для стабільності шлюбно-сімейних стосунків;
- Установка чоловіка (дружини) на значущість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу;
- Установка чоловіка (дружини) на значущість зовнішнього вигляду, його відповідність стандартам, моді.

Для виявлення статистично значущих відмінностей було використано t-критерій Ст'юдента.

Результати представлені у таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Складові	Група вимушених мігрантів		Група не мігрантів		р
	М	SD	М	SD	
Сексуальні стосунки	2,32	1,32	3,56	1,23	0,769
Особистісна ідентифікація	4,00	2,33	7,29	1,33	0,000
Господарсько- побутові функції	3,40	2,74	5,21	1,43	0,039
Батьківські обов'язки	7,42	1,45	5,50	2,57	0,040
Зовнішня соціальна активність	7,50	1,34	8,12	1,32	0,867
Емоційно- психотерапевтична функція	6,52	2,39	7,00	1,26	0,991
Значущість зовнішнього вигляду	7,33	2,42	6,23	1,32	0,908

Відмінність вважалася статистично значущою у випадку якщо показник $p < 0,05$. З результатів можемо побачити, що шкали «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції», «Батьківські обов'язки» мають статистично значущі відмінності між групами. Відповідно, шкали «Сексуальні стосунки», «Зовнішня соціальна активність», «Емоційно-

психотерапевтична функція», «Значущість зовнішнього вигляду» не мають статистично значущих відмінностей між групами.

Так як наявна статистично значима відмінність між групами за шкалами «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції», то ми можемо припустити, що особи з низькими показниками за даними шкалами та з високими за шкалою «Батьківські обов'язки», а саме група з вимушеними мігрантами, мають схильність до особистої автономії, яка розуміється як особистісна незалежність у думках, діях, вчинках. Також вони мають небагато вимог до участі партнера в організації побуту, для них господарсько-побутові вміння не є важливими. Однак, батьківство для них зараз є основною цінністю, що концентрує навколо себе життя сім'ї

Особи з високими показниками за шкалами «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції» та з низькими за шкалою «Батьківські обов'язки», а саме група з тими, хто залишився на постійному місці проживання, мають певні очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення дозвілля разом з партнером. У них наявно більше вимог до участі іншого в організації побуту і більше значення мають господарсько-побутові вміння і навички партнера, але роль батьківства значить для них менше, ніж для першої групи.

Аналіз результатів за експрес-опитувальником задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко. Для того, щоб порівняти дві групи осіб, які вимушено мігрували та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання, необхідно подивитись, чи є статистично значуща відмінність між показниками груп по одновимірній шкалі задоволеності-незадоволеності шлюбом.

Для виявлення статистично значущих відмінностей було використано t-критерій Ст'юдента.

Результати представлені у таблиці 3.2

Таблиця 3.2

Складові	Група вимушених мігрантів		Група не мігрантів		р
	М	SD	М	SD	
Задоволеність- незадоволеність шлюбом	36,00	3,13	31,27	2,64	0,422

Відмінність вважалася статистично значущою у випадку якщо показник $p < 0,05$. З результатів можемо побачити, що по шкалі «Задоволеність-незадоволеність шлюбом» немає статистично значущих відмінностей між групами. Це означає, що обидві групи в цілому задоволені своїм шлюбом, але група вимушених мігрантів в середньому отримувала результати на рівень вище. Таким чином, ми можемо припустити, що незважаючи на труднощі, які постають на життєвому шляху, подружжя може їх подолати разом і це може підвищити їх задоволеність шлюбом.

Аналіз результатів опитування за діагностикою міжособистісних відносин Т. Лірі. Для того, щоб порівняти дві групи осіб, які вимушено мігрували та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання, необхідно подивитись, чи є статистично значуща відмінність між показниками таких шкал:

- Авторитарний;
- Егоїстичний;
- Агресивний;
- Підозрілий;
- Покірливий;

- Залежний;
- Дружелюбний;
- Альтруїстичний.

Спочатку досліджуваним пропонувалося обрати характеристики для самооцінки, а потім тими же характеристиками описати свого подружнього партнера.

Для виявлення статистично значущих відмінностей було використано непараметричний критерій Манна-Уїтні.

Результати самооцінки представлені у таблиці 3.3

Таблиця 3.3

Складові	Група вимушених мігрантів	Група не мігрантів	р
	М	М	
Авторитарний	7,12	11,67	0,047
Егоїстичний	6,22	7,21	0,867
Агресивний	7,37	2,56	0,040
Підозрілий	9,86	2,30	0,005
Покірливий	7,34	4,45	0,420
Залежний	4,67	3,82	0,876
Дружелюбний	4,77	6,42	0,769
Альтруїстичний	7,83	3,12	0,032

Відмінність вважалася статистично значущою у випадку якщо показник $p < 0,05$. З результатів можемо побачити, що шкали «Авторитарний», «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний», мають статистично значущі відмінності між групами. Відповідно, шкали «Егоїстичний», «Покірливий», «Залежний», «Дружелюбний», не мають статистично значущих відмінностей між групами.

Так як наявна статистично значима відмінність між групами за шкалами «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний», то ми можемо припустити, що особи з високими показниками за даними шкалами та з низькими за шкалою «Авторитарний», а саме група з вимушеними мігрантами, думають про себе, що вони уперті, завзяті, наполегливі та енергійні, критичні, нетовариські, бувають невпевнені у собі, підозрілі, бояться поганого ставлення до себе, замкнуті, скептичні, розчаровані в людях, можуть проявляти вербальну агресію. Не дивлячись на це, вони все рівно готові допомогти людям, якщо вони цього потребують.

Особи з низькими показниками за шкалами «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний» та з високими за шкалою «Авторитарний», а саме група з тими, хто залишився на постійному місці проживання, вважають себе довірливими, енергійними, відповідальними по відношенню до людей, делікатними, м'якими, добрими, емоційне ставлення до людей проявляється в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих, а також вони компетентні, авторитетні лідери, успішні у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги.

Результати оцінки партнера представлені у таблиці 3.4

Таблиця 3.4

Складові	Група вимушених мігрантів	Група не мігрантів	р
	М	М	
Авторитарний	4,56	2,93	0,745
Егоїстичний	3,12	3,16	0,991
Агресивний	6,83	2,14	0,039
Підозрілий	14,50	2,70	0,000
Покірливий	11,24	2,33	0,005
Залежний	2,60	3,22	0,891
Дружелюбний	3,90	5,10	0,426
Альтруїстичний	2,17	8,67	0,040

Відмінність вважалася статистично значущою у випадку якщо показник $p < 0,05$. З результатів можемо побачити, що шкали «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий», «Альтруїстичний» мають статистично значущі відмінності між групами. Відповідно, шкали «Авторитарний», «Егоїстичний», «Залежний», «Дружелюбний» не мають статистично значущих відмінностей між групами.

Так як наявна статистично значима відмінність між групами за шкалами «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий», то ми можемо припустити, що особи з високими показниками за даними шкалами та з низькими за шкалою

«Альтруїстичний», а саме група з вимушеними мігрантами, думають, що їх партнер упертий, наполегливий, відчужений по відношенню до ворожого і злого світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, всім незадоволений, сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє.

Особи з низькими показниками за шкалами «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий» та з високими за шкалою «Альтруїстичний», а саме група з тими, хто залишився на постійному місці проживання, вважають, що їх партнер емоційно стриманий, чесно виконує свої обов'язки, відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

3.2. Психологічні рекомендації для подружніх пар у ситуації вимушеної міграції

Значно допоможе знизити рівень стресу при усвідомленні міграції, коли обидва з подружжя заздалегідь дізнаються про соціальні, економічні, культурні характеристики країни, вивчають мову, входять у тематичні спільноти. І навіть якщо планується, що перший раз, коли один із партнерів буде займатися буденним життям та вихованням дітей, а другий - працювати, тоді підготовка повинна бути спільно для згладжування різниці в швидкості адаптації в майбутньому.

Щоб уникнути можливих конфліктів через міграцію та покращити результати досліджуваних були надані такі рекомендації:

1. Рухатися одночасно. Одночасний крок захистить пару від швидкої невідповідності на етапах еміграції. Живучи разом, легше підтримувати один одного і не втрачати контакт. Кожен з партнерів повинен визнати свою відповідальність за прийняття рішення щодо міграції. Вони мене не принесли, але я вирішив рухатись. Ось чому перший пункт настільки важливий. Можливо, навіть на шляху до вивчення характеристик країни та усвідомлення того, що там будуть чекати внутрішні труднощі, подружжя відмовляться від цього місця або виберуть інший варіант, який влаштує обох.

2. Розмови про свій досвід та вислуховування точки зору партнеру. Це допомагає завжди і скрізь. Подружжя зможе «тримати руку на пульсі» і зрозуміти, що відбувається в душі та голові коханої людини, і буде ще багато причин для взаємних докорів та обурень.

3. Сімейні традиції та інтереси можуть бути досить щільно закріплені парою. Це може бути чимось простим у виконанні та приємним для обох, наприклад, спільних переглядів фільмів по суботах, щоденні прогулянки вечорами, готуючи трохи страви разом, ходити до ресторану тощо. В ідеалі продовжити традицію, яка була в рідній країні, пристосовуючи її до поточної ситуації, якщо це необхідно.

4. Загальні емоції та спільні враження. Це можуть бути прогулянки у компанії, поїздки до інших міст та країн, відвідування парків з атракціонами, спільні заняття спортом, музика, танці чи щось інше, що підходить для певної пари. Читання подібної літератури, перегляд фільмів та серій та їх обговорення допоможе продовжувати відчувати один одного та говорити подружжю однією мовою.

5. Сімейна психотерапія. Якщо напруга в парі збільшується, то краще звернутися за допомогою до психолога. Можливо, труднощі, які з'явилися після міграції, це лише вершина айсберга, і справжня проблема лежить набагато глибше. Щоб знайти її та пропрацювати потрібен фахівець, який допоможе врятувати сімейний союз.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи усі отримані результати, можна дійти до таких висновків:

1. Емпіричне дослідження особливостей впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом виявило та статистично підтвердило наявність відмінностей між результатами вимушених мігрантів та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання за шкалами методик.

2. Вимушені мігранти мають високі показники за такими шкалами як «Батьківські обов'язки», «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний», в опитуванні про свого партнера «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий» та низькі показники за шкалами «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції», «Авторитарний», в опитуванні про свого партнера «Альтруїстичний».

Такі результати свідчать про те, що вимушені мігранти мають схильність до особистої автономії, яка розуміється як особистісна незалежність у думках, діях, вчинках. Також вони мають небагато вимог до участі партнера в організації побуту, для них господарсько-побутові вміння не є важливими. Однак, батьківство для них зараз є основною цінністю, що концентрує навколо себе життя сім'ї. Думають про себе, що вони уперті, завзяті, наполегливі та енергійні, критичні, нетовариські, бувають невпевнені у собі, підозрілі, бояться поганого ставлення до себе, замкнуті, скептичні, розчаровані в людях, можуть проявляти вербальну агресію. Не дивлячись на це, вони все рівно готові допомогти людям, якщо вони цього потребують. Думають, що їх партнер упертий, наполегливий, відчужений по відношенню до ворожого і злого світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржить, всім незадоволений, сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє.

3. Особи, які залишились на своєму постійному місці проживання, мають високі показники за такими шкалами як «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції», «Авторитарний», в опитуванні про свого

партнера «Альтруїстичний» та низькі показники за шкалами «Батьківські обов'язки», «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний», в опитуванні про свого партнера «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий».

Такі результати свідчать про те, що особи, які залишились на своєму постійному місці проживання, мають певні очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення дозвілля разом з партнером. У них наявно більше вимог до участі іншого в організації побуту і більше значення мають господарсько-побутові вміння і навички партнера, але роль батьківства значить для них менше, ніж для першої групи. Вважають себе довірливими, енергійними, відповідальними по відношенню до людей, делікатними, м'якими, добрими, емоційне ставлення до людей проявляється в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих, а також вони компетентні, авторитетні лідери, успішні у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги. Вважають, що їх партнер емоційно стриманий, чесно виконує свої обов'язки, відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

4. Спільне в обох групах було те, що обидві групи в цілому задоволені своїм шлюбом, але група вимушених мігрантів в середньому отримувала результати на рівень вище. Таким чином, ми можемо припустити, що незважаючи на труднощі, які постають на життєвому шляху, подружжя може їх подолати разом і це може підвищити їх задоволеність шлюбом.

Отже, можна говорити про те, що нам вдалося емпірично виявити, довести та проаналізувати відмінності між результатами вимушених мігрантів та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання.

ВИСНОВКИ

Грунтуючись на проведені теоретичне та емпіричне дослідження та отримані результати, можна зробити висновок, що нам вдалося дослідити проблематику даної наукової роботи відповідно до поставлених завдань та загальної мети.

Нами були вивчені та проаналізовані особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом на адекватній та репрезентативній вибірці гравців. Дослідження проводилося за допомогою використання кількісних методів.

Можна зробити наступні висновки відповідно до поставлених задач:

1. Перш за все, нами було опрацьовано вітчизняну та зарубіжну літературу з обраної проблематики. Ми розглянули поняття задоволеності шлюбом та теоретичні підходи до його вивчення та вимушену міграцію як чинник впливу на задоволеність шлюбом у подружніх парах.

Спираючись на теоретичні напрацювання нам вдалося охарактеризувати особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом та розробити програму емпіричного дослідження.

2. Задоволеність шлюбом - результат адекватної реалізації уявлень (образу) про сім'ю, що склались у свідомості людини під впливом зустрічей з різними подіями, що становлять її досвід (дійсний або символічний) у даній сфері діяльності.

Вимушена міграція — це примусове чи вимушене переміщення людини чи людей із їхнього будинку чи рідного регіону.

Вимушена міграція може загострювати невдоволення подружжя своїм шлюбом, підіймати приховані конфлікти та призвести до розлучення, якщо пари не працюють над своїми відносинами.

3. У практичній частині даної роботи ми емпірично дослідили, виявили та проаналізували відмінності між групами пар вимушених мігрантів та тих, хто залишився на своєму постійному місці проживання.

Статистична обробка результатів методик, дозволила виявити статистично значущі відмінності між групами досліджуваних по таких шкалах як «Батьківські обов'язки», «Агресивний», «Підозрілий», «Альтруїстичний», в опитуванні про свого партнера «Агресивний», «Підозрілий», «Покірливий» вимушені мігранти мали високі показники за даними шкалами, а низькі — «Особистісна ідентифікація», «Господарсько-побутові функції», «Авторитарний», в опитуванні про свого партнера «Альтруїстичний».

За допомогою кількісного методу ми дійшли до висновку, що обидві групи в цілому задоволені своїм шлюбом, але скоріше за все, через військовий стан в Україні і те, що їм довелося покинути свій дім, вони стали більш недовірливими та агресивними.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що нам вдалося розглянути та дослідити особливості впливу вимушеної міграції на задоволеність шлюбом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошина Ю.Є. Задоволеність шлюбом та міжособистісне сприйняття у подружніх парах з різним стажем спільного життя – 1985.
2. Нечепоренко О.П., Самченко О.М. Особливості задоволеності шлюбом та рольових очікувань подружжя за періодичного роздільного проживання – 2014.
3. Александрова Ю.В. Динаміка самовідносини та ставлення до іншої у дорослої людини – 1999.
4. Візгіна А.В., Пантелеєв С.Р. Прояв особистісних особливостей у самоописах чоловіків та жінок – 2001.
5. Леві Т.С. Динаміка самовідносини в процесі особистісно-розвивальної роботи, що проводиться на основі тілесного руху – 2008.
6. Голод С.І. Особисте життя: кохання, відносини статей – 1990.
7. Обоз Н.М. Психологія міжособистісних відносин – 1990.
8. Харчов А.Г., Мацковський М.С. Сучасна сім'я та її проблеми: (Соціально-демографічне дослідження). – 1978.
9. Кочеткова Т.М. Роль самовідносини в особистісному розвитку// Людина. Влада. Суспільство: Наукові праці IV Азіатсько-Тихоокеанського міжнародного конгресу психологів – 2005.
10. Шарай Т.П. Взаємозв'язок задоволеності шлюбом із самовідносинами та психологічною статтю особистості в молодих сім'ях – 2010.
11. Васильєва О.С., Демченко О.О. Вивчення основних показників життєвої стратегії людини – 2001.
12. Горбатков О.О. Про зв'язок між позитивними та негативними емоціями – 2000.
13. Гордієнко Є. В. Подання особи про ставлення до неї інших людей – 2000.
14. Юркевич І.Г. Радянська сім'я: функції та умови стабільності – 1970.

15. Романова Є.С. Чинники, які впливають на задоволеність шлюбом – 2014.
16. Оліфірович Н.І., Зінкевич-Куземкіна Т.А., Велента Т.Ф. Психологія сімейних криз – 2006.
17. Ільїн Е. П. Диференціальна психофізіологія чоловіки і жінки – 2003.
18. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї – 2001.
19. Пугачов В.П. Тести, ділові ігри, тренінги в управлінні персоналом – 2003.
20. Собчик Л. Н. Методи психологічної діагностики – 1990.
21. Mels C, Derluyn I, Broekaert E, Rosseel Y. The psychological impact of forced displacement and related risk factors on Eastern Congolese adolescents affected by war. *J Child Psychol Psychiatry* – 2010.
22. Thomas SL, Thomas SDM. Displacement and health. *Br Med Bull* – 2004.
23. IDMC. Internal Displacement Monitoring Center – 2012.
24. Mooney E. The concept of internal displacement and the case for internally displaced persons as a category of concern. *Refugee Surv Q* – 2005.
25. Brun C. Hospitality: Becoming IDPs and hosts in protracted displacement. *J Refug Stud* – 2010.
26. UNHCR. Guiding Principles on Internal Displacement – 1998.
27. Almedom A, Tesfamichael B, Mohammed Z et al. Prolonged displacement may compromise resilience in Eritrean mothers. *Afr Health Sci* – 2005.
28. Murray KE, Davidson GR, Schweitzer RD. Review of refugee mental health interventions following resettlement: best practices and recommendations. *Am J Orthopsychiatry* – 2010.
29. Roberts B, Ocaika F, Browne J et al. Factors associated with the health status of internally displaced persons in northern Uganda. *J Epidemiol Community Health* – 2009.
30. Neuner F, Elbert T. The mental health disaster in conflict settings: Can scientific research help? *BMC Public Health* – 2007.

31. Porter M, Haslam N. Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: a meta-analysis. *JAMA* – 2005.
32. Mooney E. Bringing the end into sight for internally displaced persons. *Forced Migr Rev* – 2003.
33. Abramson D, Stehling-Ariza T, Garfield R, Redlener I. Prevalence and predictors of mental health distress post-Katrina: Findings from the Gulf coast child and family health study. *Disaster Med Public Health Prep* – 2008.
34. Silove D. The challenges facing mental health programs for post-conflict and refugee communities. *Prehosp Disaster Med* – 2004.
35. Bhugra D. Migration and mental health. *Acta Psychiatr Scand* – 2004.
36. Koehn PH. Globalization, migration health, and educational preparation for transnational medical encounters. *Global Health* – 2006.
37. Piro FN, Naess O, Claussen B. Area deprivation and its association with health in a cross-sectional study: are the results biased by recent migration? *BMC Health Serv Res* – 2007.
38. Bhugra D, Jones P. Migration and mental illness. *Adv Psychiatr Treat* – 2001.
39. Almedom A, Summerfield D. Mental well-being in settings of complex emergency: an overview. *J Biosoc Sci* – 2004.
40. Roberts B, Odong VN, Browne J et al. An exploration of social determinants of health amongst internally displaced persons in northern Uganda. *Confl Health* – 2009.
41. Roberts B, Damundu EY, Lomoro O, Sondorp E. Post-conflict mental health needs: a cross-sectional survey of trauma, depression and associated factors in Juba, Southern Sudan. *BMC Psychiatry* – 2009.
42. Husain F, Anderson M, Cardozo BL et al. Prevalence of war-related mental health conditions and association with displacement status in postwar Jaffna district, Sri Lanka. *JAMA* – 2011.

43. Betancourt T, Khan K. The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *Int Rev Psychiatry* – 2008.
44. Kuwert P, Braehler E, Glaesmer H et al. Impact of forced displacement during World War II on the present-day mental health of the elderly: a population based study. *Int Psychogeriatr* – 2009.
45. Salama P, Spiegel P, Brennan R. No less vulnerable: the internally displaced in humanitarian emergencies. *Lancet* – 2001.
46. WHO. *Mental Health in Emergencies: Mental and Social Aspects of Health of Populations Exposed to Extreme Stressors*. Geneva: World Health Organization – 2012.
47. Netuveli G, Wiggins RD, Montgomery SM et al. Mental health and resilience at older ages: bouncing back after adversity in the British Household Panel Survey. *J Epidemiol Community Health* – 2008.
48. Bozzoli C, Brück T, Muhumuza T. *Movers or stayers? Understanding the drivers of IDP camp decongestion during post-conflict recovery in Uganda*. Berlin: German Institute for Economic Research; – 2012.
49. Davies AA, Borland RM, Blake C, West HE. The dynamics of health and return migration. *PloS Med* – 2011.
50. Gülsen C, Knipscheer J, Kleber R. The impact of forced migration on mental health: a comparative study on posttraumatic stress among internally displaced people and externally migrated Kurdish women. *Traumatology* – 2010.
51. Nuttmann-Shwartz O, Dekel R, Tuval-Mashiach T. Post traumatic stress and growth following forced relocation. *Br J Soc Work* – 2011.
52. Davydov DM, Stewart R, Ritchie K, Chaudieu I. Resilience and mental health. *Clin Psychol Rev* – 2010.
53. Bonano G. Loss, trauma and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events. *Am Psychol* – 2004.
54. Schweitzer R, Greenslade J, Kagee A. Coping and resilience in refugees from the Sudan: a narrative account. *Aust N Z J Psychiatry* – 2007.

55. Ziaian T, de Anstiss H, Antoniou G et al. Resilience and its association with depression and behavioural problems, and mental health service utilization among refugee adolescents living in South Australia. *Int J Popul Res* – 2012.

56. Morton MJ, Burnham GM. Iraqs internally displaced persons: a hidden crisis *JAMA* – 2008.

57. Sumathipala A, Siribaddana S. Research and clinical ethics after the tsunami: Sri Lanka. *Lancet* – 2005.

58. Sharan P, Levav I, Olifson S et al. *Research Capacity for Mental Health in Low and Middle Income Countries*. Geneva: Global Forum for Health Research; – 2007.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Авторська анкета

1. Ваше ПІБ:
2. ПІБ Вашого/ої дружини/чоловіка:
3. Вік:
4. Стать:
Чоловіча; Жіноча.
5. Скільки років Ви знаходитесь у теперішньому шлюбі?
Менше 1 року; 1-5 років; 6-10 років; Більше 11 років.
6. Ви працюєте?
Не працюю; Неповна зайнятість; Повний робочий день; Фріланс.
7. Як Ви оцінюєте ваші сімейні відносини:
Негативно; Нейтрально; Позитивно.
8. Чи були Ви змушені змінити область чи країну проживання, через військові дії на території України?
Так; Ні.
9. Як довго Ви живете на теперішньому місці проживання?
10. Чи є у вас діти?
Немає; 1 дитина; 2 дитини; 3 дитини; 4 та більше дітей.

ДОДАТОК Б**«Рольові очікування і домагання у шлюбі» А.Н. Волкової**

Інструкція: Шановний(а) пане (пані)! Даний тест містить різні твердження про шлюб, сім'ю, стосунки чоловіка і дружини. Вам надано чотири варіанти відповідей: «Повністю згоден», «Загалом це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно». Уважно читаючи кожне твердження, оберіть один з чотирьох варіантів відповідей. Якщо Ви поділяєте твердження, відмітьте варіант «Повністю згоден»; якщо вважаєте, що твердження правильне, але з невеликими застереженнями і доповненнями — «Загалом це вірно»; якщо твердження здається Вам загалом неприйнятним, але з чимось Ви згодні — «Це не зовсім так»; якщо категорично не згодні з твердженням — «Це невірно». Обираючи варіанти відповіді, намагайтеся висловлювати особисту думку, а не ту, яка побутує серед близьких і друзів.

Текст опитувальника

(Жіночий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежить від задоволення її сексуальних потреб.
2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.
3. Сексуальні стосунки - головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.
5. Чоловік - це друг, який поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Чоловік - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота чоловіка - забезпечити матеріальний достаток і побутовий комфорт сім'ї.

8. Чоловік повинен займатися домашнім господарством нарівні з дружиною.
9. Чоловік повинен вміти обслужити себе, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього.
10. Чоловік повинен займатися дітьми не менше, ніж дружина.
11. Я хотіла б, щоб мій чоловік любив дітей.
12. Про чоловіка я суджу по тому, хороший чи поганий він батько своїм дітям.
13. Мені подобаються енергійні, ділові чоловіки.
14. Я дуже ціную чоловіків, серйозно захоплених своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові та професійні якості мого чоловіка.
16. Чоловік повинен вміти створювати в сім'ї теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб мій чоловік добре розумів мене і брав такою, яка я є.
18. Чоловік - це насамперед друг, який уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли мій чоловік красиво і модно одягнений.
20. Мені подобаються видні, рослі чоловіки.
21. Чоловік повинен виглядати так, щоб на нього було приємно дивитися.
22. Найголовніша турбота жінки - щоб всі в родині були доглянуті.
23. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.
24. Я збираю корисні поради господарці: як готувати смачні страви, консервувати овочі, фрукти.
25. Головну роль у вихованні дитини завжди відіграє мати.
26. Я не боюся труднощів, пов'язаних з народженням і вихованням дитини.
27. Я люблю дітей і із задоволенням займаюся з ними.
28. Я прагну домогтися свого місця в житті.
29. Я хочу стати хорошим фахівцем своєї справи.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.

31. Близькі та друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою і підтримкою.

32. Навколишні часто довіряють мені свої біди.

33. Я завжди щиро і з почуттям жалю втішаю і опікуюся людьми, які цього потребують.

34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.

35. Я люблю гарний одяг, ношу прикраси, користуюся косметикою.

36. Я надаю великого значення своєму зовнішньому вигляду.

Текст опитувальника

(Чоловічий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежить від задоволення її сексуальних потреб.

2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.

3. Сексуальні стосунки - головне у відносинах чоловіка і дружини.

4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.

5. Дружина - це друг, який поділяє мої інтереси, думки, захоплення.

6. Дружина - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.

7. Найголовніша турбота дружини - щоб у родині були нагодовані й доглянуті.

8. Жінка багато втрачає в моїх очах, якщо вона погана господиня.

9. Жінка може пишатися собою, якщо вона добра господиня свого будинку.

10. Я хотів би, щоб моя дружина любила дітей і була їм хорошою матір'ю.

11. Жінка, яка тяготиться материнством, неповноцінна жінка.

12. Для мене головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю моїм дітям.

13. Мені подобаються ділові й енергійні жінки.

14. Я дуже ціную жінок, всерйоз захоплених своєю справою.

15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові та професійні якості моєї дружини.

16. Дружина повинна, перш за все, створювати і підтримувати теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб моя дружина добре розуміла мене і брала таким, який я є.
18. Дружина - це насамперед друг, який уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли моя дружина красиво і модно одягнена.
20. Я дуже ціную жінок, які вміють красиво одягатися.
21. Жінка повинна виглядати так, щоб на неї звертали увагу.
22. Я завжди знаю, що треба купити для нашого будинку.
23. Я люблю займатися домашніми справами.
24. Я можу зробити ремонт і обробку квартири, відремонтувати побутову техніку.
25. Діти люблять грати зі мною, охоче спілкуються, йдуть на руки.
26. Я дуже люблю дітей і вмію з ними займатися.
27. Я брав би активну участь у вихованні своєї дитини, навіть якщо б ми з дружиною вирішили розлучитися.
28. Я прагну домогтися свого місця в житті.
29. Я хочу стати хорошим фахівцем своєї справи.
30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.
31. Близькі та друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою і підтримкою.
32. Навколишні часто довіряють мені свої біди.
33. Я завжди щиро і з почуттям жалю втішаю і опікуюся людьми, які цього потребують.
34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.
35. Я намагаюся носити той одяг, який мені личить.
36. Я прискіпливо ставлюся до крою костюма, фасону сорочки, кольором краватки.

**Експрес-опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна,
Т.Л. Романової і Г.П. Бутенко**

Інструкція: Уважно читайте кожне твердження і вибирайте один із трьох запропонованих варіантів відповідей. Намагайтеся уникати проміжних відповідей типу «важко сказати», «важко відповісти» і т. д. Виконуйте роботу по можливості швидко.

Тестовий матеріал

1. Коли люди живуть так близько, як це відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини.

а) вірно; б) не впевнений; в) невірно.

2. Ваші подружні відносини приносять вам:

а) швидше занепокоєння і страждання;

б) важко відповісти;

в) швидше радість і задоволення.

3. Родичі та друзі оцінюють ваш шлюб:

а) як вдалий; б) щось середнє; в) як невдалий.

4. Якщо б ви могли, то:

а) ви б багато що змінили в характері вашого чоловіка (вашої дружини);

б) важко сказати;

в) ви б не стали нічого змінювати.

5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все приїдається, в тому числі і сексуальні відносини.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

6. Коли ви порівнюєте ваше сімейне життя із сімейним життям ваших друзів і знайомих, вам здається:

а) що ви найнещасніші за інших; б) важко сказати; в) що ви щасливіші інших.

7. Життя без сім'ї, близької людини - занадто дорога ціна за повну самостійність.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (вашої дружини) було б неповноцінним.

а) так, вважаю; б) важко сказати; в) ні, не вважаю.

9. Більшість людей в якійсь мірі обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

11. Якби повернувся час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (вашою дружиною) міг би стати:

а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);

б) важко сказати;

в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).

12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (ваша дружина), поруч з вами.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) гідності.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються:

а) швидше за все в характері вашого чоловіка (вашої дружини);

б) важко сказати; в) швидше у вас самих.

15. Почуття, з якими ви одружувалися:

а) посилювалися; б) важко сказати; в) ослабли.

16. Шлюб притупляє творчі можливості людини,

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

17. Можна сказати, що ваш чоловік (ваша дружина) володіє такими перевагами, які компенсують його (її) недоліки.

а) вірно; б) щось середнє; в) невірно.

18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

19. Вам здається, що ваш чоловік (ваша дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі,

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя того порядку і організованості, яких ви очікували.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

22. Не подобається ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу.

а) згоден; б) важко сказати; в) не згоден.

23. Як правило, компанія вашого чоловіка (вашої дружини) доставляє вам задоволення.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

24. По правді сказати, у вашому подружньому житті немає і не було жодного світлого моменту.

а) вірно; б) важко сказати; в) невірно.

Діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі.

Оцінка себе - Інструкція: Вам пропонується список характеристик. Слід уважно прочитати кожну і вирішити, чи відповідає вона вашому уявленню **ПРО СЕБЕ**. Якщо відповідає, то позначте її у протоколі хрестиком, якщо не відповідає - нічого не ставте. Якщо немає повної впевненості, хрестик не ставте. Намагайтеся бути щирими.

Оцінка партнера - Інструкція: Вам пропонується список характеристик. Слід уважно прочитати кожну і вирішити, чи відповідає вона вашому уявленню **ПРО ВАШОГО/У ЧОЛОВІКА/ДРУЖИНУ**. Якщо відповідає, то позначте її у протоколі хрестиком, якщо не відповідає - нічого не ставте. Якщо немає повної впевненості, хрестик не ставте. Намагайтеся бути щирими.

Тестовий матеріал

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточуючих
3. Уміє розпоряджатися, наказувати
4. Уміє наполягти на своєму
5. Володіє почуттям гідності
6. Незалежний
7. Здатний сам подбати про себе
8. Може проявляти байдужість
9. Здатний бути суворим

10. Строгий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших
13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Здатний проявляти недовіру
16. Часто розчаровується
17. Здатний бути критичним до себе
18. Здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підкоряється
20. Поступливий
21. Вдячний
22. Захоплюється, схильний до наслідування
23. Поважний
24. Шукає схвалення
25. Здатний до співпраці, взаємодопомоги
26. Прагне ужитися з іншими
27. Приязний, доброзичливий
28. Уважний, ласкавий
29. Делікатний
30. Підбадьорюючий
31. Чуйний на заклики про допомогу
32. Безкорисливий
33. Здатний викликати захоплення
34. Користується в інших повагою
35. Володіє талантом керівника
36. Любить відповідальність
37. Впевнений в собі
38. Самовпевнений, напористий
39. Діловий, практичний

40. Любить змагатися
41. Стійкий, наполегливий, де треба
42. Невблаганний, але неупереджений
43. Дратівливий
44. Відкритий, прямолінійний
45. Не терпить, щоб їм командували
46. Скептичний
47. На нього важко справити враження
48. Образливий, делікатне
49. Легко бентежить
50. Невпевнений у собі
51. Поступливий
52. Скромний
53. Часто вдається до допомоги інших
54. Дуже шанує авторитети
55. Охоче приймає поради
56. Довірливий і прагне радувати інших
57. Завжди люб'язний в обходженні
58. Дорожить думкою оточуючих
59. Товариський
60. Добросердечний
61. Добрий, вселяє впевненість
62. Ніжний, м'якосердий
63. Любить піклуватися про інших
64. Безкорисливий, щедрий
65. Любить давати поради
66. Справляє враження значного людини
67. Наказовий
68. Владний
69. Хвалькуватий

70. Гордовитий і самовдоволений
71. Думає тільки про себе
72. Хитрий, розважливий
73. Нетерпимий до помилок інших
74. Корисливий
75. Відвертий
76. Часто недружелюбний
77. Озлоблений
78. Скаржник
79. Ревнивий
80. Довго пам'ятає свої образи
81. Самобичуваний
82. Сором'язливий
83. Безініціативний
84. Лагідний
85. Залежна, несаможиттєва
86. Любить підкорятися
87. Надає іншим приймати рішення
88. Легко потрапляє в халепу
89. Легко піддається впливу друзів
90. Готовий довіритися будь-кому
91. Схильний призначати до всіх без розбору
92. Всім симпатизує
93. Прощає всі
94. Переповнений надмірним співчуттям
95. Великодушний, терпимий до недоліків
96. Прагне протегувати
97. Прагне до успіху
98. Чекає захоплення від кожного
99. Розпоряджається іншими

100. Деспотичний
101. Сноб, судить про людей лише за рангом і достатком
102. Марнославний
103. Егоїстичний
104. Холодний, черствий
105. Уїдлиий, глузливий
106. Злий, жорстокий
107. Часто гнівливий
108. Байдужий
109. Злопам'ятний
110. Пройнятий духом протиріччя
111. Впертий
112. Недовірливий, підозрілий
113. Боязкий
114. Сором'язливий
115. Відрізняється надмірною готовністю підкорятися
116. М'якотілий
117. Майже ніколи нікому не заперечує
118. Нав'язливий
119. Любить, щоб його опікали
120. Надмірно довірливий
121. Прагне знайти визнання кожного
122. З усіма погоджується
123. Завжди доброзичливий
124. Любить всіх
125. Дуже поблажливий до оточуючих
126. Намагається утішити кожного
127. Піклується про інших на шкоду собі
128. Псує людей надмірною добротою